

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและความจำเป็นของปัญหา

ภายใต้สภาพการณ์สังคมไทยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจต่อชนทุกระดับ โดยเฉพาะเกษตรกรซึ่งเคยได้ชื่อว่า "เป็นกระดูกสันหลังของชาติ" เหตุที่เป็นเช่นนี้ทั้งนักวิชาการและนักปฏิบัติงานด้านการพัฒนาในองค์กรภาคเอกชนต่างก็ลงความเห็นว่าเป็นผลมาจากความพยายามของรัฐในการวางแผนพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายที่จะนำสังคมไทยไปสู่ความเจริญและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏชัดเมื่อรัฐบาลเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปี พ.ศ. 2504 ผลพวงของแผนพัฒนาฯ ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาได้ทำให้รัฐเข้าไปมีบทบาทภายในชนบทอย่างกว้างขวาง มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน ฯลฯ เนียงเพื่อระดมและจัดสรรทรัพยากรไปสู่ภาคธุรกิจ ภาคการเงิน ภาคอุตสาหกรรมพื้นฐานในเขต กรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่ทั้งหลาย (มูลนิธิหมู่บ้าน 2531: 134)

ในระยะก่อนที่ระบบทุนนิยมจะแพร่หลาย สังคมชนบทไทยเคยตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ผสมผสานกับการผลิตที่มุ่งสนองตอบการยังชีพ สำหรับครัวเรือนชาวไร่ชาวนา ที่ดินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สำคัญและเปรียบเสมือนเส้นชีวิตของชาวไร่ชาวนา

เมื่อเศรษฐกิจชนบทถูกนำไปผูกพันกับระบบตลาดโลก วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นจากภายนอกก็ส่งผลเข้าสู่ชนบท (กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2530: 12) การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของเกษตรกรภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงเริ่มเกิดขึ้นเมื่อระบบทุนนิยมขยายตัว มีผลทำให้เกษตรกรในระดับหมู่บ้านซึ่งแต่เดิมผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน เปลี่ยนมาผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติได้เริ่มหมดไป เนื่องจากพืชเศรษฐกิจที่รุกเข้าไปมีระบบการผลิตที่ประกอบด้วยพื้นที่ทำนา พื้นที่ทำไร่ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ มีผลทำให้ต้องสูญเสียป่าไม้และแหล่งน้ำ การขยายพื้นที่การเพาะปลูกโดยอาศัยปัจจัยการ

ผลิตสมัยใหม่ที่พึ่งพาจากภายนอกประเทศทำให้หมู่บ้านกลายเป็นหน่วยหนึ่งในระบบการค้าที่รองรับสินค้าอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ เกษตรกรชาวไร่ชาวนาจึงถูกดึงเข้าไปสัมพันธ์กับวิธีการผลิตสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นเพียงผู้ผลิตแต่กลับไม่มีอำนาจต่อรองในเรื่องกลไกราคาผลผลิตจากระบบที่เคยเลี้ยงตัวเอง กลายเป็นระบบที่ต้องพึ่งพาตลาด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2534: 192) ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนและรายจ่ายเพิ่มสูงขึ้น ขณะที่ผลผลิตทางการเกษตรมีราคาตกต่ำเกิดปัญหาหนี้สินและปัญหาการสูญเสียที่ดินทำกินตามลำดับ จากสภาพเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชนบทได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ตลอดจน กระบวนการการตัดสินใจของเกษตรกรมากขึ้นตามลำดับ เกษตรกรต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ชาวนาชาวไร่ต้องกลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพ (รสนา โตสิตระกูล 2527: 26) การใช้ที่ดิน การว่างงานและความยากจนในชนบททำให้ชาวนาชาวไร่ต้องอพยพเข้าเมืองเป็นจำนวนมาก (ปรีชาและจำรัส 2522: 12)

จังหวัดกาญจนบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จากการที่ได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานและประวัติศาสตร์หมู่บ้านในรอบ 40 ปีที่ผ่านมาของหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอไทรโยค ทำให้พบว่า ในอดีตพื้นฐานการดำรงชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาวไร่แต่ละครัวเรือนไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่ครั้งเมื่อประมาณ พ.ศ.2528 เป็นต้นมา จังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะอำเภอไทรโยคกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายการลงทุนในด้านธุรกิจการท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคกลางทางฝั่งตะวันตก ผลที่ตามมาคือ สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกได้หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายตั้งแต่พ.ศ.2530 เป็นต้นมา ก็คือชาวไร่พากันขายที่ดินทำกินของตน จนมีผลทำให้ชาวไร่ส่วนหนึ่งกลายเป็นชาวไร่ที่ไร้ที่ดินทำกิน จากปรากฏการณ์นี้เองได้ก่อให้เกิดความแตกต่างในการดำรงชีวิตทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในหมู่ชาวไร่ด้วยกัน นั่นคือบางรายกลายเป็นนายทุนเงินกู้รายย่อยในหมู่บ้าน ขณะที่บางรายมีสภาพการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ย่ำแย่กว่าเดิม จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นที่น่าสนใจว่า ชาวไร่ที่ตกอยู่ในสภาพที่ไร้ที่ทำกินเช่นเดียวกันจะมีรูปแบบการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจไปในทิศทางใด เพื่อให้ตนเองและครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแส ความผันผวนของสังคมทุกวันนี้

2. ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่รวบรวมมาต่อไปนี้เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงแนวทางการปรับตัว หรือการแสวงหาทางออกของชาวไร่ชาวนา ตั้งแต่สังคมของชาวไร่ชาวนาถูกดึงให้เข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย หรืออาจกล่าวได้ว่า การต่อสู้ดิ้นรนของชาวไร่ชาวนาภายใต้กระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นผลอันเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่มีรัฐเป็นผู้กำหนดทิศทาง และจากผลการศึกษา เราจะพบว่า การต่อสู้ดิ้นรนของชาวไร่ชาวนาเท่าที่ผ่านมามีจะปรากฏออกมาทั้งการหลีกเลี่ยงปัญหาและการประนีประนอมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (สมภพ บุณนาค 2527: 197)

โดยในขั้นต้นจะขอเริ่มจากงานวิจัยที่ศึกษาถึงกระบวนการการแบ่งชนชั้นชาวนาในชนบท ซึ่งศึกษาเฉพาะชาวนาภาคกลางตั้งแต่ พ.ศ. 2485-2525 (ศิวารักษ์ ศิวารมย์ 2528) จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ก่อนหน้าที่ประเทศไทยจะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เกี่ยวข้องกับตลาดโลก ประชากรของประเทศที่เป็นชาวนายังไม่มีความแตกต่างในทางชนชั้น ชีวิตในทางเศรษฐกิจก็มีความกลมกลืนกัน

ครั้นเมื่อไทยเข้าร่วมในกระบวนการผลิตเพื่อการขาย ชาวนาไทยเริ่มพบว่ามีความแตกต่างในสังคมชาวนาด้วยตนเอง ซึ่งชนชั้นปกครองมีส่วนในการสร้างความแตกต่างทางชนชั้นนี้ โดยการร่วมมือกับระบบทุนนิยมในการพรวนปัจจัยการผลิตไปจากชาวนา เริ่มตั้งแต่การกระจายปัจจัยการผลิตไปสู่ชนชั้นขุนนางและชาวนาที่มีลักษณะไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านสิทธิและวิธีการ จากสภาพที่ดินที่ใช้เพาะปลูก ที่ดินกลายเป็นสิ่งที่มีราคา แม้จะมีการออกโฉนดที่ดินเพื่อรับรองกรรมสิทธิในที่ดินของชาวนา แต่ปรากฏว่าที่ดินดีตกอยู่ในกรรมสิทธิของพวกขุนนางและเจ้านายเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับระบบชลประทานที่เอื้ออำนวยต่อพวกเจ้าที่ดินและการผูกขาดเป็นเจ้าของที่ดินที่อุดมสมบูรณ์นี้เอง ชาวนาบางส่วนกลายเป็นชาวนาเช่า ทำให้พวกเจ้าที่ดินสามารถเรียกเก็บค่าเช่าสูงๆจากชาวนาได้

ชาวนาบางส่วนจึงต้องอพยพไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่ด้วยการหักร้างถางพง แต่เนื่องจากขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะระบบชลประทาน ชาวนาก็ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติในการผลิต ประกอบกับรัฐบาลไม่ได้พัฒนาเศรษฐกิจชนบทเท่าที่ควร มีหน้าข้าราชการให้การสนับสนุนนายทุนในการค้าข้าวและผูกขาดการค้าข้าว ดังนั้นถ้าปีใดได้ผลผลิตน้อยเพราะฝนแล้ง

หรือน้ำท่วม ชาวนาจึงต้องเผชิญกับความยากลำบากจนถึงขั้นสูญเสียที่ดิน มีผลทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นเพิ่มมากขึ้น

การครอบงำชาวนาของชนชั้นปกครองได้สร้างลักษณะจารีตอย่างหนึ่ง คือการรอคอยความช่วยเหลือจากชนชั้นปกครอง และในทางกลับกัน ชนชั้นปกครองจะอยู่ในฐานะผู้มีบุญคุณต่อชาวนา เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวนาจึงมองไม่เห็นการเอาเปรียบจากรัฐและนายทุน และทำให้รัฐกับนายทุนได้เปรียบชาวนาเสมอมา

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในชนบทที่เกิดจากการสูญเสียที่ดินของชาวนาจนทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ไร้ที่ทำกิน มีผลทำให้ชาวนาต้องย้ายแรงงานในภาคเกษตรกรรมไปสู่แรงงานรับจ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยยังมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ชาวนาไร้ที่ดินทำกินไม่ได้ทะลักเข้าสู่เมือง นั่นเป็นเพราะว่าการขาดแคลนทุนที่เข้ามาอยู่ในเมือง ความชำนาญในการผลิตทางการเกษตร ความรู้สึกว่าเป็นเมืองชูดริดกว่าชนบท สภาพการทำกินตามธรรมชาติยังทำให้สามารถอยู่ในหมู่บ้านได้ และการประนีประนอมระหว่างชนชั้น ทำให้ความขัดแย้งลดลง จากที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวนาไร้ที่ดินยังคงพอใจกับการทำงานรับจ้างในท้องถิ่นของตน

ในส่วนของงานวิจัยที่ศึกษาถึงภาวะเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินทำกิน มีผู้ที่ศึกษาไว้คือ สุธนิน จิระพันธ์และวราเวทย์ อารังธัญลักษณ์ (2524) ได้ดำเนินการวิจัย 12 จังหวัดในภาคกลางเมื่อปี 2522 และพบว่าในช่วงนั้น มีเกษตรกรผู้ไม่มีที่ทำกินเลยประมาณ 92,000 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 19 จังหวัดที่มีครัวเรือนเกษตรกรที่ไร้ที่ทำกินมากที่สุด ได้แก่ นครราชสีมา นครสวรรค์ พิจิตร และอยุธยา นอกจากนี้ยังพบว่า ขนาดการถือครองที่ดินมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ฐานะและรายได้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก ผู้ที่ถือครองที่ดินมากจะมีโอกาสดีกว่าผู้ที่ถือครองที่ดินน้อยกว่าตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การรักษายาบาล การกระจายทรัพย์สิน การประกอบอาชีพ ยกตัวอย่างด้านการศึกษา ปรากฏว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ไร้ที่ดินประมาณร้อยละ 15 ไม่ได้รับการศึกษาใด ๆ เลย แม้กระทั่งการมีโอกาสรับจ้างในโครงการสร้างงานในชนบทของรัฐ ยกตัวอย่างในปี 2518 และ ปี 2519 เกษตรกรที่ถือครองที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ลงมา และเกษตรกรที่ไร้ที่ดินประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้นที่ได้รับจ้างจากโครงการ ฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบทที่ประสบภัยธรรมชาติ

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทไทยซึ่งได้รับผลกระทบมาจากการส่งเสริมการพัฒนาจากภายนอก ได้แก่ งานวิจัยของ Sugihara Juichi (1982: 3-8) นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยโกเบที่ได้ร่วมมือกับนักวิชาการไทยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีก 3 ท่าน ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทย โดยสุ่มตัวอย่างหมู่บ้านในภาคกลาง 1 แห่ง คือหมู่บ้านลานแหลมในจังหวัดนครปฐมและพบว่าตัวแทนหมู่บ้านในภาคกลางได้รับอิทธิพลจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ภายในหมู่บ้านมีชาวนารายและชาวนาชั้นกลางน้อย มีชาวนายากจนมาก ในจำนวน ครัวเรือนที่ทำการศึกษามีจำนวน 120 ครัวเรือน พบว่า มีครอบครัวที่มีรายได้จากที่ไม่ใช่กสิกรรมเกิน 1 หมื่นบาท จำนวน 38 ครอบครัว ส่วนรายจ่ายต่อครอบครัวอยู่ในระดับ 1-2 หมื่นบาท เฉลี่ยประมาณ 16,652 บาท ในจำนวนนี้เป็นค่าใช้จ่ายในการทำกสิกรรม เช่น ค่าปุ๋ยเคมี ค่าเครื่องจักร ค่าน้ำมัน ค่าจ้างแรงงาน ค่าเช่านา โดยเฉพาะเสียค่าปุ๋ยเคมีมากถึงร้อยละ 25 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด นอกจากนี้ ยังพบว่าเมื่อระบบทุนนิยมแพร่ขยายเข้าไปในหมู่บ้าน กำไรสุทธิจากการประกอบอาชีพเกษตรตกอยู่ในมือของชาวนาชั้นสูง ส่วนชาวนาชั้นต่ำหรือชาวนายากจนกลายเป็นลูกจ้างแรงงาน แต่อย่างไรก็ตาม ชาวนา กว่าร้อยละ 60 กลับเห็นว่าเท่าที่ผ่านมากการทำมาหากินดีขึ้น เพราะมีรายได้มากขึ้นเนื่องจากการที่ตนได้เป็นลูกจ้างแรงงานทำให้มีรายได้นอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น และถึงแม้จะมีชาวนายากจนเพิ่มขึ้น ชาวนาส่วนใหญ่ก็ไม่หวังความช่วยเหลือในการปฏิรูปที่ดินจากรัฐบาลกลางหรือกำหนดค่าเช่าที่ดิน เนื่องจากมีทางหารายได้โดยการทำงานเป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรม ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมนั้น ขณะที่ทำการวิจัยพบว่า โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้าน เช่น รูปแบบความสัมพันธ์ในครอบครัว ระบบเครือญาติ และการสืบทอดสายตระกูลมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาถึงการต่อสู้ดิ้นรนของชาวนาชนบทในจังหวัดอุทัย โดยอภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์ (2526: 97-103) ที่ได้ตามศึกษาผู้ย้ายถิ่นออกจากตำบลทางช้าง (นามสมมติ) จังหวัดอุทัย เป็นการเก็บข้อมูลในปี 2520 เพื่อเปรียบเทียบการย้ายถิ่นเข้ามาในกรุงเทพฯ และที่ย้ายไปทำการเกษตร ในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ประชากรของบ้านทางช้างส่วนใหญ่เป็นชาวนาที่มีฐานะยากจน รายได้หลักมาจากการทำนาและรับจ้าง ชาวบ้านมีลักษณะไวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือยอมรับวิถีชีวิตใหม่ ๆ และมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพิ่ม

รายได้ แต่อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่า เหตุผลสำคัญในการย้ายถิ่นของชาวบ้านเป็นผลมาจากความตื่นตัวที่จะแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ มากกว่าผลจากความยากจนโดยตรง การย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับเมือง ซึ่งได้แก่ กรุงเทพฯ เพื่อเพิ่มโอกาสในการทำงานและเพิ่มรายได้ มักเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว เพราะข้อเสียของการย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ คือ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการยังชีพสูง ส่วนการย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับชนบท ได้แก่ การย้ายถิ่นจากอยุธยาไปกาญจนบุรี ซึ่งมีปัจจัยผลักดันมาจากปัญหาไม่มีที่ทำกินในอยุธยา และที่ย้ายมาจังหวัดกาญจนบุรีเพราะพื้นที่การเกษตรอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอ้อย ข้าวโพด และมันสำปะหลัง

การตัดสินใจเลือกที่จะไปไหน เกษตรกรจะคำนึงถึงอาชีพ ที่ทำกิน ทุน และค่าใช้จ่ายเป็นสำคัญ นอกจากนี้ปัจจัยที่เอื้ออำนวยด้านสังคมที่มีผลต่อการย้ายถิ่นออกทั้งชั่วคราวและถาวร คือ ระบบญาติพี่น้อง เพราะญาติพี่น้อง หรือ "คนบ้านเดียวกัน" จะช่วยหาที่อยู่อาศัยและหางานให้ทำ และมีส่วนในการตัดสินใจ เลือกสถานที่ที่จะไปด้วยเช่นกัน

นอกจากจะมีการศึกษาวิจัยถึงการแสวงหาทางออกของเกษตรกรในด้านการย้ายถิ่นแล้ว ยังมีนักวิชาการชาวต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ Steven Piker (1975: 318-323) ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนาในหมู่บ้านภาคกลาง และพบว่ารายได้ของครอบครัวที่ไม่มีที่ดินเกือบทั้งหมดได้มาจากค่าจ้างแรงงานของสมาชิกแต่ละคนที่ทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมดังกล่าวในขณะนั้น ความร่วมมือ หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นสิ่งที่หมดความหมาย รวมไปถึงระบบความสัมพันธ์แบบเดิมซึ่งเคยเป็นหลักประกันให้กับเกษตรกรในยามซากรักหมดความหมายลงไปด้วยเช่นกัน เนื่องจากหลักประกันดังกล่าวเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยการถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างผู้ที่อยู่ในช่วงอายุพ่อแม่ กับลูกหลาน เมื่อไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ก็ยอมไม่มีที่ดินให้กับลูกหลาน ไม่มีทุนทรัพย์เป็นสินสอดให้กับผู้ที่จะมาเป็นลูกสะใภ้ ลูกชายก็จะเป็นอิสระจากพ่อแม่ในการแต่งงาน เมื่อแต่งงานแล้ว ก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อหลักประกันระยะยาวของพ่อแม่ ด้วยเหตุนี้ชาวนาที่ไม่มีที่ดิน จึงต้องออกทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้ และพยายามที่จะเป็นผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ของเพื่อนบ้านผู้เป็นเจ้าของที่ดิน หรือผู้มีฐานะดีคนหนึ่งหรือหลายคน เพื่อแลกกับการมีงานทำ มีอาหารเลี้ยงชีวิต นอกจากนี้ยังมีโอกาสกู้เงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ และมีโอกาสที่ได้รับใช้ผู้อุปถัมภ์ของตน ส่วนผู้ที่อุปถัมภ์ก็จะได้รับบริการที่ให้เปล่าจากเพื่อนที่วางใจได้เป็นการตอบแทน แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้มีพื้นฐานอยู่ที่ความเป็นญาติพี่น้อง ทำให้

ความสัมพันธ์ขาดลักษณะความเป็นกลุ่ม และมีระยะเวลาสั้น ซึ่งต่างกับความสัมพันธ์แบบเดิมที่ค่อนข้างจะมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่า

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนของเกษตรกรที่ไร้ที่ดินในภาคกลางท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่กำลังประสบอยู่ ได้แก่ งานของอารยะ ภูสาคัส (2531: 140-143) ที่ศึกษาเรื่อง "เงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจและทางเลือกของชาวนาไร้ที่ดินในการหารายได้สำหรับครัวเรือน" โดยศึกษาที่ชุมชนบ้านคลอง จังหวัดฉะเชิงเทรา จากการศึกษพบว่า แม้แต่ในกลุ่มชาวนาไร้ที่ดินด้วยกัน ก็ยังแบ่งย่อยฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจลงไปอีก 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีฐานะดี กลุ่มที่มีฐานะปานกลาง และกลุ่มที่มีฐานะยากจน (โดยพิจารณาจากสถานที่อยู่อาศัย ทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตที่ครอบครอง จำนวนวัยแรงงาน และอาชีพโอกาสในการหารายได้และภาวะหนี้สิน และนำไปตรวจสอบโดยใช้การประเมินการวัดด้วยสายตาและความรู้สึกของคนในชุมชนอีกครั้ง) จากการที่ชาวนาไร้ที่ดินมีความแตกต่างกันภายในกลุ่มเป็นเพราะชาวนาไร้ที่ดินเหล่านั้นมีเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจในการหารายได้ที่ไม่เท่าเทียมกัน เงื่อนไขของแต่ละกรณีอาจเป็นเงื่อนไขเฉพาะบุคคล เฉพาะครอบครัว หรือเงื่อนไขของชุมชน ทั้งภายในและภายนอก และการที่ชาวนาไร้ที่ดินบางครอบครัวมีสภาพความเป็นอยู่และฐานะดีกว่าชาวนาไร้ที่ดินรายอื่นๆ ก็เพราะชาวนาไร้ที่ดินเหล่านั้นมีเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจมากกว่า ทำให้มีทางเลือกในการหารายได้มากกว่า

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดการแสวงหาทางออกของชาวนาไร้ที่ดิน ก็คือ ระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ เมื่อชาวนาเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจจะพึ่งตนเองอย่างถึงที่สุด และเมื่อมีสมาชิกภายในครัวเรือนเข้าสู่วัยแรงงานก็จะช่วยเหลือครอบครัว แต่ถ้าไม่ดีขึ้น ก็จะหันไปพึ่งญาติพี่น้องทั้งที่สนิทและญาติห่างๆ ที่พอจะพึ่งพิงได้ แต่ถ้าญาติของตนตกอยู่ในสภาพเดียวกัน ก็จะเข้าไปปรับความอุปถัมภ์จากนายทุนหรือพ่อค้าในหมู่บ้าน เนื่องจากโอกาสที่ชาวนายากจนจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตกมาสู่ชุมชนมีน้อยเต็มที ทำให้ต้องเข้าไปอยู่ในข่ายของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ที่ต้องพึ่งพาและสวามิภักดิ์แก่ผู้ที่อุปถัมภ์ ไม่ว่าจะผู้ที่มีความช่วยเหลือจะให้โดยหวังผลตอบแทนหรือไม่หวังผลตอบแทนก็ตาม

จากรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว เราจะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับเครือญาติเป็นการพึ่งพาด้านสังคมมากกว่าด้านเศรษฐกิจ เป็นลักษณะการพึ่งพาที่ต่างตอบแทน

ซึ่งกันและกัน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถ้าเป็นทางการ ในการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน จะมีผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง แต่ถ้าไม่เป็นทางการ จะมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่จะมีผลกระทบต่อเมืองใหญ่ๆ ในภาคกลาง เท่านั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เป็นเป้าหมายที่สำคัญของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากประชากรมีฐานะความเป็นอยู่ยากจนกว่าภาคอื่น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ผ่าน ๆ มา ย่อมจะมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในภาคนี้ด้วย เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากผลงานการวิจัยของ William Klausner (1972: 121-132) ที่ได้ศึกษาบ้านหนองโคน ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาย้อนหลังขึ้นไป 15 ปี และพบว่าหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสังคม ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า ระบบเศรษฐกิจแบบเงินสด (cash economy) ได้เข้าไปมีบทบาทแทนระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน (barter economy) ส่วนในด้านสังคมนั้น ระบบครอบครัวแบบขยายได้เปลี่ยนแปลงไป พวกหนุ่มสาวเมื่อแต่งงานแล้วมักจะแยกเรือนอยู่ต่างหาก ไม่อยู่รวมกับพ่อแม่เหมือนดังแต่ก่อน ระบบการช่วยเหลือในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นการจ้างงาน ไม่ว่าจะ เป็นชาวบ้าน ด้วยกันหรือกับพระ ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป คือ บทบาทของพ่อแม่มีลักษณะแบบประนีประนอม พ่อแม่ไม่มีอำนาจในการสั่งเหมือนแต่ก่อน ค่านิยมในเรื่องการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ พ่อแม่ส่งเสริมให้บุตรของตนมีการศึกษาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน ในด้านการเกษตร ได้มีการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ทางการเกษตรมากขึ้น Klausner ได้สรุปว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากระบบเศรษฐกิจซึ่งต้องมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น การอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาวไปทำงานนอกหมู่บ้านได้นำความทันสมัยสู่หมู่บ้าน โอกาสทางการศึกษา พ่อค้าและการเข้าถึงข่าวสารต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังมีผลงานวิจัยของ Suginothara Jutichi (1982: 9-13) และคณะที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยในปี 1980 โดยเลือกศึกษาที่หมู่บ้านหนองกุงจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นตัวแทนหมู่บ้านในภาคอีสาน ขณะที่ทำการศึกษา ปรากฏการณ์ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือ เกษตรกรที่มีที่ดินประมาณ 5-15 ไร่ มักต้องออกไปทำงานหาเงินในที่ไกลๆ

รายได้ของแต่ละครอบครัวส่วนมากจะไม่ใช่ว่ารายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร มีครอบครัวที่มีรายได้เกินหมื่นบาทโดยการขายผลผลิตทางการเกษตรเพียง 4 ครอบครัวจากทั้งหมด 95 ครอบครัว นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านมีแบบอย่างการจัดระเบียบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ชาวบ้านต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น เห็นได้จากการขายข้าวน้อยลงขณะที่มีครอบครัวที่ต้องซื้อข้าวเพราะผลผลิตไม่พอบริโภคเพิ่มขึ้น รายจ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารค่าน้ำ สำหรับเสื้อผ้าก็มีแนวโน้มที่จะซื้อเสื้อผ้าแทนที่จะผลิตเองอย่างแต่ก่อน นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับน้ำมันและค่าการศึกษาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่วนชาวบ้านที่ออกไปทำงานนอกบ้านส่วนมากไม่ได้ใช้เงินจากการไปทำงานซื้อทุกสิ่งทุกอย่างในการบริโภค (mass consumption life) แต่จ่ายเป็นค่าอาหาร เสื้อผ้า หรือบริจาคให้วัดและนิเวศต่าง ๆ เพื่อรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิตตามประเพณีดั้งเดิม ชาวบ้านพยายามซื้อแต่สิ่งที่ผลิตเองไม่ได้ด้วยเงินที่ได้จากการไปทำงานขณะที่พยายามรักษาคุณภาพหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ผลิตเองบริโภคเองอย่างแต่ก่อน ส่วนด้านโครงสร้างสังคมประเพณีดั้งเดิม เช่น การนับถือผี เปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยสำหรับประเพณีอื่น ๆ เช่น การอบรมเด็ก การนับถือผู้ใหญ่ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ครอบครัวและเครือญาติ ยังคงมั่นคงแข็งแรง การนับถือพุทธศาสนาหรือเคร่งครัดทางศีลธรรมงานทำบุญตามประเพณี ประจำปีต่างๆก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ งานวิจัยของ พนม แผลงฤทธิ์ (2528: 81-85) ที่ศึกษาถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนอาชีพของชาวนาในชุมชนใกล้เคียงเมืองและชุมชนไกลเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยตั้งสมมติฐานหลักว่า ชาวนาที่อาศัยอยู่ใกล้กับเขตเมืองจะมีอัตราการส่วนของการเปลี่ยนอาชีพมากกว่าชาวนาที่อาศัยอยู่ห่างไกลจากเขตเมืองออกไป ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมในการเปลี่ยนอาชีพของชาวนา ปรากฏว่าเป็นไปตามสมมติฐาน เนื่องจากชาวนาบ้านโนนสว่างซึ่งเป็นชาวนาที่อยู่ใกล้กับชุมชนเมือง มีอัตราการเปลี่ยนอาชีพจากการทำนา ทำไร่ ไปประกอบอาชีพอื่นมากกว่าชาวบ้านหนองน้ำใสซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากเขตเมือง อาชีพหลักในปัจจุบันที่ชาวนาหันไปประกอบอาชีพกันมาก ก็คือ ค้าขาย รองลงมาคือ อาชีพทางด้านช่างและกรรมกร และอาชีพขับขี่สามล้อรับจ้าง ส่วนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนอาชีพของชาวนา ได้แก่ อายุ การศึกษา การติดตามข่าวสาร

จากสื่อมวลชน และการติดต่อกับบุคคลภายในและภายนอกชุมชน

เนื่องจากชาวชนบทในภาคอีสานนั้นมิได้ประกอบด้วยชาวไทยลาวทั้งหมด ดังนั้นจึงมี
 ผู้สนใจศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้านของชุมชนบ้านเขอ บ้านไทยดำ และบ้านไทยลาว
 ในจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดเลยและจังหวัดชัยภูมิตามลำดับ ผลการศึกษาวิจัยของสมศักดิ์
 คริสันติสุขและคณะ (2530:31-111) ทำให้เราได้ทราบว่า ไม่ว่าจะ เป็นชาวชนบททั่วไปหรือ
 ชนชาติพันธุ์ต่างๆ ต่างก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม
 และวัฒนธรรมในระดับหมู่บ้านด้วยกันแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ พบว่า วิถีการ
 ดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีประเภทของเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น เช่น การทำไร่
 และเลี้ยงสัตว์ พืชไร่ที่ปลูกก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามการขึ้นลงของราคา การเปลี่ยนแปลง
 อาชีพที่เกิดขึ้นก็มีหลายลักษณะ แต่เดิมที่มีอาชีพหลักคือการทำนาเพียงอย่างเดียว ก็ต้องชวนชวาย
 หางานทำเพิ่มขึ้น มีทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมหลายอาชีพ เพื่อที่จะทำรายได้ให้แก่ครอบครัว
 มากขึ้นกว่าเดิม จะเห็นได้จากบุคคลหนึ่งมีหลายอาชีพ เช่น ทำนา ทำไร่ป่อ รับจ้างเลี้ยงไหม
 งานก่อสร้าง ฯลฯ อาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งที่เกิดขึ้นใน 3 หมู่บ้านคือ อาชีพพ่อค้าคนกลางรับ
 ซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ มาจากคนที่มิฐานะดีที่มีทุนพอ ทั้งนี้เนื่องจากพบว่า คนที่เป็น
 พ่อค้าคนกลางประสบความสำเร็จในการทำกิจการ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น และสามารถส่งลูก
 เรียนสูง ๆ ได้ ทำให้ชาวบ้านหลายคนคิดประกอบกิจการเช่นเดียวกันนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในรอบ
 1 ปีชาวบ้านจึงมีกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจต่าง ๆ มากมาย

ในส่วนของการปรับตัวของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกรูปแบบหนึ่ง
 พบจากการศึกษาของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2531: 86-89) ก็คือการ
 หันมา "พึ่งตนเอง" ของชาวบ้าน เช่น ชาวบ้านที่บ้านดอนหัน อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
 ที่ได้ทำการทบทวนถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านว่า ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่สมดุลง
 นำความทุกข์ยากมาสู่ชุมชน จากเดิมที่ชุมชนมีการดำรงชีพโดยอาศัยธรรมชาติหล่อเลี้ยงชีวิต
 ตลอดมา เมื่อมีการส่งเสริมการพัฒนาให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย ผู้ที่ได้รับประโยชน์
 มากที่สุดคือนายทุนและพ่อค้าภายนอกที่เอาสินค้าต่างๆจากในเมืองเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านต้องชวน
 ชวายหาเงินมาซื้อ ทั้งจากการรับจ้าง การขายผลผลิตต่าง ๆ การกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค่านายทุน
 ยิ่งมีงานทำมาก ยิ่งใช้จ่ายมาก บางครอบครัวต้องอพยพไปขายแรงงานต่างจังหวัด ชาวบ้าน

เป็นหนี้แทบทุกราย เฉลี่ยสูงสุดประมาณ 20,000 บาท เนื่องจากกู้ยืมเงิน ธกส. ชื้อบู้ย ค่ารถไถ เมื่อชาวบ้านจุกคิดได้ จึงมีการแก้ปัญหาตนเองภายในชุมชน มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เลี้ยงปลาในสระสาธารณะ มีธนาคารข้าว มีกลุ่มพลอยเขาวน นอกจากนี้ยังมีการแก้ปัญหา เฉพาะหน้าให้กับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน 2 ทางคือ

ระดับครอบครัว คือ ให้ครอบครัวของเกษตรกรพวกนี้ที่มีที่ดินทำกินชั่วคราวในที่สาธารณะ หรือที่ว่างเปล่า

ระดับส่วนรวม จัดให้มีกิจกรรมต่างๆในหมู่บ้าน โดยให้ผู้ยากจนไม่มีที่ทำกินเป็นสมาชิก ธนาคาร โดยไม่ต้องบริจาคข้าว และให้เป็นสมาชิกกองทุนต่างๆของหมู่บ้าน งานต่างๆที่มีใน หมู่บ้านก็ให้ชาวบ้านว่าจ้างพวกที่ยากจนก่อน

การประสบปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านด้วยวิธีการที่คล้ายกันนี้ยังพบได้จาก งานศึกษาของ กาญจนา แก้วเทพ (2530: 116-130) ที่ศึกษาหมู่บ้านโสภณน้ำขาว จังหวัด ชอนแก่น ผลจากการศึกษา ปรากฏว่า ชาวบ้านหันมาทบทวนและหาทางออกให้กับหมู่บ้าน โดย การหันมาดำรงชีวิตแบบเก่า ถึงแม้จะปฏิบัติไม่ได้ทั้งหมด ก็นำมาปรับให้สอดคล้องกับสภาพ ปัจจุบัน ยึดถือหลักในการพัฒนาหมู่บ้านว่า ต้องเป็นขบวนการของคน 3 รุ่น คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ใหญ่ และเด็ก ที่จะต้องเคลื่อนตัวไปพร้อมๆกัน ยกตัวอย่างกิจกรรมคือ

- การเปลี่ยนลักษณะการผลิต โดยหันกลับมาผลิตเพื่อบริโภคเองเท่าที่เงื่อนไขจะ อำนวยให้ พยายาม ลดการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ และมันสำปะหลัง เป็นต้น ส่วนการแก้ ปัญหาข้าวไม่มีกินชาวบ้านจะทำการเผาถ่านแลกข้าว รับจ้างในกรุงเทพฯ หรือติดต่อกับชาวนา ในแต่ละพื้นที่เพื่อขอไปเกี่ยวข้าวโดยแลกค่าแรงกับข้าวเปลือก หรือรวบรวมปลาพอที่จะหาได้ไป แลกข้าวกับชาวบ้านอื่น ๆ เป็นการแก้ปัญหาชุมชนโดยเกี่ยวโยงพ่วงพากับหมู่บ้านอื่น

- เปลี่ยนจากเพิ่มรายได้เป็นลดรายจ่าย เช่น หันมาปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าใช้ เอง ปลูกพืชผักที่ใช้กินในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

- สืบทอดวิธีทำเครื่องมือเครื่องใช้ให้กัน ถ่ายทอดวิทยาการพื้นฐานให้แก่เด็กๆ เพื่อ แก้ปัญหาระยะยาวของหมู่บ้าน

- ทางด้านสังคม มีการรื้อฟื้น การถ่ายทอดความรู้ และการอบรมสั่งสอนระหว่างพ่อ แม่และ เด็ก เพื่อรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่กับลูก มีการเล่นเกมแบบพื้นบ้าน

เล่านิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นการสอดแทรกการอบรมธรรมะให้แก่เด็ก

นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินจะได้ ฟังพญาตีพื๋องและเพื่อนบ้าน เช่น มีการแบ่งปันที่ดินให้ทำโดยไม่คิดค่าอะไรตอบแทน มี ชาวบ้านช่วยเหลือยามเจ็บไข้ ฯลฯ ถึงแม้ชาวบ้านจะไม่สามารถแก้ไขปัญหากทุกอย่างให้ลุล่วง ไปได้ แต่ก็มีปรากฏการณ์บางอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่มีแนวโน้มดีขึ้น

ในส่วนของงานวิจัยที่ศึกษาหมู่บ้านในภาคเหนือนี้ จากการศึกษาของ Michel Bruneau (อ้างใน อารยะ กุสาล์ 2531: 6) พบว่า เขตชนบทในภาคเหนือเกิดความไม่ สมดุลระยะระหว่างการกระจายตัวของผูถือครองที่ดินเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีแนวโน้มว่า ชาวนาราย ย่อยจะถือครองที่ดินซึ่งมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆ ทำให้การทำกินไม่เพียงพอ ต้องเช่าที่ดินเพิ่มขึ้น ส่วนชาวนาขนาดกลาง (5-16 ไร่) และชาวนาร่ำรวยมีปริมาณการถือครองที่ดินเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ Bruneau ยังพบว่า ในระบบเศรษฐกิจแบบการค้า มีการประกันด้วยการ จำนองที่ดิน ถ้าชาวนานำเงินมาคืนไม่ทันตามกำหนด ชาวนาก็จะต้องขายที่ดินในราคาที่ต่ำกว่า ปกติ แม้ว่าจะมีธนาคาร เพื่อการเกษตรที่ให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ แต่ล่าช้าและได้เงิน น้อย ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพานายทุน อีกอย่างคือ ขณะที่เกิดเศรษฐกิจแบบการค้า ความสัมพันธ์ ทางการผลิตซึ่งอยู่ในระบบอุปถัมภ์ก็เปลี่ยนรูปแบบไป คือมีการเชื่อมโยงการค้าของคนในหมู่บ้าน และในเมือง ซึ่งเพิ่มอำนาจทางเศรษฐกิจของตนในชนบท และสร้างสมอำนาจมากพอที่จะ กำเนิดชนชั้นที่มีบารมีขึ้น เป็นการสร้างความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมให้เห็นชัดมากขึ้นเรื่อยๆ

นฤจร อธิวิจิระจรัส (2523: 58-62) ได้วิจัยถึงปัญหาความยากจนกับบทบาทของ กลุ่มเกษตรกรในเขตลุ่มแม่น้ำฝาง โดยอาศัยการสำรวจการถือครองที่ดินและรายได้เป็นเกณฑ์วัด เกษตรกรยากจน ซึ่งมีถึงร้อยละ 20 การศึกษาครั้งนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาว่า เกษตรกรที่ยากจน จะสามารถเข้าถึงโอกาสสำหรับปัจจัย ในการผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่นั้นได้อย่างไร นอกจาก โอกาสที่จะเข้าถึงทางวัตถุแล้ว ยังประกอบด้วยโอกาสของความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกร ซึ่งในสังคมไทย นับว่ามีความสำคัญที่จะนำไปสู่โอกาสทางวัตถุ และพบว่า โครงการกลุ่มเกษตรกร อาจได้รับความสำเร็จบ้างในการเพิ่มรายได้และผลผลิตในลักษณะรวม ๆ แต่มิได้แก้ปัญหา เกษตรกรที่ยากจน เกษตรกรส่วนใหญ่คิดว่า กลุ่มเกษตรกรในโครงการส่งเสริมของรัฐบาล ตั้งขึ้นเพื่อรับความช่วยเหลือจากรัฐบาลในด้านปัจจัยการผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ มากกว่า

ตั้งขึ้นเพื่อให้เกษตรกรร่วมมือและช่วยเหลือกันเอง เกษตรกรจึงมิได้รับประโยชน์จากกลุ่ม
เกษตรกรตามความมุ่งหมาย

จากผลการวิจัยทำให้สามารถมองเห็นถึงวงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกร
ว่ามีความสำคัญต่อกิจกรรมและการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกรเอง วงข่ายนี้เป็นวงข่าย
การสนับสนุนซึ่งกันและกันในรูปสมัครพรรคพวก (entourage) ซึ่งประกอบด้วยผู้อุปถัมภ์และผู้
อยู่ใต้อุปถัมภ์ โดยผู้ให้อุปถัมภ์เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ ผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์
ก็พยายามแสวงหาการเข้าร่วมสมัครพรรคพวกกับผู้อุปถัมภ์ และคอยรักษาผลประโยชน์แก่ผู้
อุปถัมภ์ ทั้งนี้เพราะตนเองด้อยศักยภาพที่จะไปสู่โอกาสของชีวิตที่ตนหวัง เกษตรกรที่ยากจนมี
ขีดขั้นของการให้บริการและรักษาผลประโยชน์แก่ผู้อื่นในระดับต่ำและจำกัด จึงมีโอกาสน้อยที่จะ
เข้าไปอยู่ในวงข่ายของความสัมพันธ์ในรูปแบบสมัครพรรคพวก แต่เข้าไปอยู่ในวงข่ายและรับ
การอุปถัมภ์จากผู้อื่น

งานวิจัยที่ศึกษาถึงการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรในภาคเหนือต่อสภาพแวดล้อมของ
Michael Calavan (1977: 287) ที่ศึกษากลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านสันทราย อำเภอสารภี
ระหว่างปี 1969-1970 โดยมุ่งศึกษาถึงการตัดสินใจเลือกปลูกพืชของเกษตรกร จากการ
ศึกษาพบว่า เกษตรกรในบ้านสันทรายจะมองผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่สูงที่สุด มีความยืดหยุ่น
และกระตือรือร้นต่อการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ ที่พิสูจน์ว่าจะให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่
สูงสุด ในการศึกษา ผู้เขียนได้อาศัยข้อมูลพื้นฐานปี 1968 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ที่มีการปลูกพืช
หลายชนิด เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วลิสง แตงโม ยาสูบ ข้าวโพด และข้าวเหนียว โดย
อาศัยข้าวเป็นพืชหลัก เนื่องจากสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกเพราะที่ราบลุ่ม
เชียงใหม่-ลำพูนเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาการเกษตรเข้มข้นกว่าการเกษตรในที่ราบลุ่มอื่นๆ ของ
ประเทศมีระบบชลประทาน การพัฒนาทางด้านทุนพื้นฐานของสังคม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
และตัวเกษตรกร มีความเกี่ยวพันส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทำให้เกษตรกรต้องทำงานหนักโดย
การปลูกพืชตลอดปี

การตัดสินใจปลูกพืชของเกษตรกรเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ได้แก่การใช้
พันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพการลาดเทของดิน เช่น ข้าวพันธุ์กำผาย ซึ่งเป็นข้าวที่ทนต่อ
สภาพน้ำท่วม จะปลูกในที่ลุ่ม ส่วนข้าวที่ไม่ทนต่อสภาพน้ำท่วมก็จะปลูกบนที่เนิน ขณะเดียวกัน

เกษตรกรจะ พิจารณาการปลูกพืชระบบ เช่น ระบบที่ปลูกกระเทียม ต้องปลูกปลายเดือนตุลาคม ถึงต้นเดือนพฤศจิกายน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและให้ได้ผลผลิตสูง สำหรับในปัจจุบัน เกษตรกรหันมาปลูกข้าวพันธุ์ชุด กข. กันหมด เนื่องจากเป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมือง นอกจากนี้เกษตรกรยังจัดสรรพื้นที่ที่มีความสูงระดับปานกลางและที่ลุ่มสำหรับปลูกข้าวนาปรัง เนื่องจากง่ายต่อการจัดการให้น้ำ ส่วนที่สูงจะถูกทิ้งให้ว่างเปล่า หรือปลูกพืชผักในฤดูแล้ง

ส่วนขอบเขตของสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อ การตัดสินใจของ

เกษตรกร พบว่า เทคนิคในการจัดการไร่นา เกษตรกรอาศัยความจำเป็นหลัก ไม่มีการจัดบันทึกกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นคู่มือในการตัดสินใจ การรับรู้ข่าวสารใหม่ๆ เกี่ยวกับเทคนิคการเกษตร พันธุ์พืช ตลาดพืชผล มักมาจากการสนทนาระหว่างเพื่อนบ้านและหน่วยงานเอกชน การตัดสินใจปลูกพืชอาศัยราคาจากปีก่อน ที่สำคัญคือ เกษตรกร "รู้จัก" พื้นที่เพาะปลูก และวางแผนการปลูกพืชให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่ตนมีอยู่ เช่น ที่ดิน และแรงงาน อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี การตัดสินใจในการเลือกพันธุ์พืชที่ปลูกยังถูกกำหนดโดยเจ้าของที่ดิน และการเช่าที่ดิน ซึ่งมีทั้งระบบแบ่งครึ่ง และในรูปของเงินสด นอกจากนี้ การเลือกปลูกพืชหลังนาปี ยังขึ้นอยู่กับ การจัดการใช้น้ำ โดยเกษตรกรบางคนต้องโอนอ่อนตามเพื่อนบ้านเพื่อลดความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (1984: 453-454) ได้ทำการศึกษาวิจัยหมู่บ้านสันโป่ง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และพบว่า การผลิตเพื่อการค้าของชาวนาในหมู่บ้าน (และหมู่บ้านอื่นๆที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน) เป็นการผลิตเพื่อการค้าเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่ผลิตเพื่อการค้าอย่างสมบูรณ์ เป็นเพียงแค่ "Partial Commercialization" กล่าวคือ เกษตรกรยังคงผลิตข้าวเพื่อบริโภคควบคู่ไปกับผลิตพืชอื่นเป็นสินค้า ขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพิงสินค้าจากตลาดข้าวนอกชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น โดยเฉพาะการแกะสลักไม้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคณงานไร้ฝีมือ แต่สามารถรับค่าจ้างรายวันสูงกว่าค่าจ้างในภาคเกษตร และงานมีลักษณะค่อนข้างประจำ ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กชายวัยรุ่นจากครอบครัวยากจน ส่วนเด็กหญิงวัยรุ่นก็มีงานนอกเกษตรแบบไม่ประจำภายในหมู่บ้าน เช่น สานหมวก ผู้หญิงจากครอบครัวยากจนจะขายผักขายอาหารในตลาดใกล้ ๆ นอกจากจะมีแรงงานอพยพไปทำงานนอกหมู่บ้านแล้ว ยังต้องมีการจ้างแรงงานจากนอกหมู่บ้านในฤดู

การทำนาที่มีการปักดำนาข้าว นาปี และการเก็บเกี่ยวข้าวนาปรัง

สำหรับการเคลื่อนย้ายแรงงานของเกษตรกรในภาคเหนือ ก็มีงานวิจัยที่ยืนยันปรากฏการณ์นี้หลายชิ้น เช่น อัญชลี สิงหนเนตรฤบาท (2528) ได้ศึกษาถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานในหมู่บ้านของอำเภอแม่ริม และพบว่า การอพยพแรงงานเพื่อไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของการครองชีพของเกษตรกร และร้อยละ 87.3 เป็นการทำงานรับจ้างประจำทุกวัน กล่าวคือ ถ้าไม่เดินทางไปกลับระหว่างหมู่บ้าน ก็ไปรับจ้างตามโรงงานต่าง ๆ ในชุมชนใกล้เคียงหรือไม่กี่หารายได้จากการประกอบอาชีพอื่นแทนการรับจ้าง เช่น ทำไร่ หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเกษตรกรผลิตข้าวไม่เพียงพอบริโภค (จากการศึกษาพบว่ามิถึง ร้อยละ 56 ของครัวเรือนในหมู่บ้าน) นอกจากนี้ ยังพบว่า ทางออกที่สำคัญของชาวบ้าน ที่ยากจน ก็คือ การเก็บของป่าไปขายเพื่อยังชีพ

ผลการวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชาวนาไม่สามารถประกอบอาชีพหลักจากการเกษตรได้อย่างเดียวอีกต่อไป แต่ต้องประกอบอาชีพอื่นอีกหลายอย่างเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตน ซึ่งกลายเป็นส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่านั้น เห็นได้จากงานวิจัยของ จามะรี นิกษ์วงศ์ (2530: 53-54) ที่ทำการวิจัยเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของชาวนา: การผนวกเข้ากับเศรษฐกิจนอก หมู่บ้าน" ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เขตเมืองเชียงใหม่ไม่เกิน 30 กิโลเมตร เกษตรกรที่มีที่ดินและไม่มีที่ดินจำเป็นต้องหารายได้จากการรับจ้างและหัตถกรรม จักสาน เป็นรายได้เสริม เมื่อว่างจากการทำเกษตร อีกทางเลือกหนึ่งคือ ทำการเพาะปลูกให้เข้มข้นขึ้น ซึ่งทางเลือกของเกษตรกรแต่ละอย่าง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ "อำนาจการตัดสินใจของบุคคล" แต่เพียงประการเดียว แต่ยังมีปัจจัยทางภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เช่น ที่ดินบางแปลงที่ได้รับน้ำชลประทานสมบูรณ์ก็มีโอกาสดีกว่าที่ดินที่ไม่ได้รับน้ำชลประทาน ทำให้ผู้ที่ไม่มีที่ดินสามารถเช่าที่ดินจากผู้อื่นทำการเพาะปลูกได้ 2-3 ครั้ง เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ที่มีที่ดิน สรุปก็คือ การทำงานรับจ้างเป็นปรากฏการณ์สำคัญประการหนึ่งของสังคมชาวนา ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มผู้ที่มีที่ดินหรือไม่มีที่ดิน และเกษตรกรที่ไม่มีที่ดิน เป็นของตนเองก็ไม่จำเป็นต้องเป็น "กรรมกรรับจ้าง" เสมอไป แต่อาจเป็น "เกษตรกรผู้เพาะปลูก" โดยเช่าผู้อื่นปลูก ได้เช่นเดียวกัน

สำหรับในภาคใต้ ปรากฏผลงานวิจัยเรื่อง "ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขาย ในช่วง 2 ทศวรรษ" ซึ่งเป็นผลงานของ ปก แก้วกาญจน์ (2530: 81-108) ที่ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจ็ยก อำเภอมืองจังหวัดนันทบุรี จากการศึกษาปรากฏว่า การดำเนินชีวิตในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปทั้งโครงสร้าง โดยมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแกนและส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอื่นๆของชุมชน โครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปเกือบทุกขั้นตอน ตั้งแต่จุดประสงค์ในการผลิต ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิต และการแบ่งปันผลผลิต เห็นได้จากชาวนามีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง เพื่อเป็นรายได้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยการยังชีพที่ในปัจจุบันต้องพึ่งพาจากตลาดภายนอกเกือบทุกอย่าง มีการเปลี่ยนปัจจัยการผลิตแต่เดิม เช่น บัญ ซึ่งแต่เดิมใช้บุนนาค บุนนาคธรรมชาติ มาเป็นบุนนาคเคมี ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำจากโครงการชลประทาน เปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูกเฉพาะพันธุ์พื้นเมืองอย่างเดียวมาเป็นปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ตลาดนิยม 5-6 พันธุ์พร้อมกับปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมเพื่อไว้จำหน่ายโดยเฉพาะ

ในส่วนของค่านิยมในการบริโภคของชาวนา ปรากฏว่า ค่านิยมหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะปัจจัยเพื่อการยังชีพในท้องถิ่นเริ่มขาดแคลนและหายาก เช่น อาหารตามธรรมชาติที่ค่อยๆหมดไป ต้องซื้ออาหารจากตลาด หรืออาหารที่เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมมาบริโภค ทรัพยากรพื้นบ้านที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัยเหลือน้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการของชุมชน ทำให้ต้องอาศัยวัสดุก่อสร้างจากโรงงานอุตสาหกรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับวัสดุก่อสร้าง ชุมชนต้องหันมาซื้อเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ทดแทนการทอผ้าใช้เอง ในด้านการรักษาพยาบาล หมอพื้นบ้านไม่สามารถให้บริการทางการแพทย์ได้ตามความหลากหลายของโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปจึงกลายเป็นเรื่องของความทันสมัย ความมีเกียรติ มีหน้ามีตา การให้ประโยชน์ใช้สอยได้หลากหลายกว่า รับผิดชอบชีวิตที่ดีกว่า นอกจากนี้ การศึกษาของชาติก็มีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการบริโภคของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

จากผลการวิจัยที่ยกมาข้างต้น ทำให้พอจะมองเห็นสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชนบทแทบทุกภาคของประเทศว่า การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาความอยู่รอดของเกษตรกรในหลายๆท้องถิ่น เป็นไปตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่มีรัฐเป็นผู้กำหนดทิศทาง เริ่มตั้งแต่

ประเทศไทยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จนมีผลทำให้เกษตรกรไทยต้องถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับตลาดโลก ปัจจัยการผลิตของเกษตรกร โดยเฉพาะที่ดินที่มีระบบการชลประทาน มักจะตกอยู่ในมือของชนชั้นขุนนางและนายทุน ชาวนาบางส่วนกลายเป็นชาวนาเช่า ที่ต้องยอมเสียค่าเช่าแพง ๆ ให้กับเจ้าของที่ดิน แต่กระนั้นก็ตาม เกษตรกร กลับไม่รู้สึกรังเกียจถึงการเสียเปรียบของตน อีกทั้งยังสำนึกอยู่เสมอว่า ชนชั้นปกครองเป็นผู้มีบุญคุณต่อตน เพราะเท่าที่ผ่านมา เกษตรกรต้องรอดอกความช่วยเหลือจากชนชั้นปกครองอยู่เนือง ๆ (คิวารักษ์ คิวารมย์ 2528)

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชนบท นิจารณาได้จากการสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกร ปรากฏการณ์นี้ยิ่งส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นในหมู่เกษตรกรเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเกษตรกร ที่มีปัจจัยการผลิตทางการเกษตรน้อย จะส่งผลต่อสภาพของตนภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชีวิตความเป็นอยู่ ฐานะรายได้ โอกาสที่จะได้รับบริการ (สุทธิพร จิระพันธ์และวรวาทย์ ดำรงรัฐลักษณะ 2524) หรือโอกาสที่จะเข้าถึงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรจากโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐที่เข้ามาสู่หมู่บ้านน้อยเต็มที (เนเจอร์ อธิธิจระจรัส 2523) จากเหตุผลดังกล่าวจึงส่งผลให้เกษตรกรที่ถือครองปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน มีปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยต่อการหารายได้แตกต่างกัน (อารยะ ภูสาหัส 2531) แต่ในความแตกต่างกันนี้ เกษตรกรที่ตกอยู่ในสภาพที่ต่ำต้อยกว่า ยังมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า ซึ่งได้แก่ ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดิน หรือผู้ที่มีฐานะดีในชุมชน เพื่อให้ตนเองได้มีงานทำ มีอาหารกิน นอกจากนี้ ยังมีโอกาสกู้เงินด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ และมีโอกาสรับใช้ผู้อุปถัมภ์ของตน ส่วนผู้ที่ให้การอุปถัมภ์ก็จะได้รับบริการที่ให้เปล่าจากเพื่อนที่วางใจได้เป็นการตอบแทน (Steven Piker 1975) ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ชาวนาชั้นต่ำหรือชาวนายากจนต้องกลายเป็นลูกจ้างแรงงาน ขณะที่กำไรสุทธิจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรกลับตกอยู่ในมือของชาวนาชั้นสูง (Suginohara Juichi 1982) ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงยังพบเห็นเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน ยังคงดิ้นรนต่อสู้อยู่ในท้องถิ่นของตน ไม่อพยพเข้ามารับจ้างในเมืองจนหมด นั่นเป็นเพราะยังสามารถทำกินอยู่ในหมู่บ้านได้ ทั้งจากสภาพธรรมชาติที่มีอยู่ และการได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง หรือผู้ที่มีสถานภาพและฐานะดีกว่าตน การแสวงหาทางออกของเกษตรกรในรูปแบบดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ดิ้นรนโดยประนีประนอมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (สมภพ บุณนาค 2527)

การแสวงหาทางออกในรูปแบบประนีประนอมกับสภาวการณ์ที่เป็นอยู่ของเกษตรกร ยังปรากฏให้เห็นในลักษณะของการปรับตัวของเกษตรกรที่มีต่อสภาพแวดล้อม กล่าวคือ เกษตรกร ทำความ "รู้จัก" สภาพแวดล้อมที่ล้อมรอบอยู่ (Michael Calavan 1977) และพยายามปรับ วิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว โดยอาศัยประโยชน์จากสภาพแวดล้อมในการ ประกอบอาชีพทางการเกษตรซึ่งคิดว่าจะส่งผลตอบแทนที่เป็นประโยชน์สูงสุด

นอกจากนี้ การที่เกษตรกรหันกลับมาพึ่งตนเอง ก็เป็นการปรับตัวอีกรูปแบบหนึ่งที่อยู่ ในข่ายการประนีประนอมกับสภาวการณ์ที่เป็นอยู่ เพราะเมื่อเกษตรกรสามารถทวนถึงสภาพ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำความทุกข์ยากมาสู่ชุมชน จึงมีการแก้ปัญหา ด้วยกันเอง โดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆ ในรูปแบบการช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน (กาญจนา แก้วเทพ 2530) มาเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาเรื่องปากท้อง

การอพยพแรงงานของเกษตรกรก็เป็นการปรับตัวในรูปแบบที่ปรากฏอยู่มาก ในผล การวิจัยหลาย ๆ ชิ้น พบว่า การที่เกษตรกรจะอพยพไปอยู่ที่ใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยผลักดันในท้องถิ่น เดิม และปัจจัยดึงดูดในท้องถิ่นใหม่ ประเด็นที่เกษตรกรมักจะคำนึงถึงได้แก่ เรื่องอาชีพ ที่ทำกิน ทุน และค่าใช้จ่าย แต่ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการอพยพชั่วคราว ถาวร หรือเป็นการอพยพ ระหว่างชนบทเข้าสู่เมือง หรือ ชนบทเข้าสู่ชนบท ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นปัจจัยใน การเอื้ออำนวยต่อการย้ายถิ่น ก็คือ ระบบเครือญาติ และใช้ความสัมพันธ์ในรูปแบบ "คนบ้าน เดียวกัน" ที่เป็นเครื่องช่วยตัดสินใจและเลือกสถานที่ที่เกษตรกรจะอพยพไปด้วยเช่นกัน (อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ 2526)

เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในถิ่นใหม่ เกษตรกรจำเป็นจะต้องปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพ แวดล้อมในท้องถิ่นใหม่ ในส่วนของกรุงเทพฯ อธิติยา นวลศรี (2528: 90-93) ได้ทำการ ศึกษาถึงการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นในกรุงเทพมหานคร โดยเลือกพื้นที่ ชุมชนแออัดเชื้อเพลิงพัฒนา และจากการศึกษาพบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัด ภาคกลางร้อยละ 60.5 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 26.0 ภาคเหนือร้อยละ 11.0 และภาคใต้ร้อยละ 2.5 อาชีพเดิมในชนบทของผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรถึงร้อยละ 86.0

สาเหตุสำคัญของการย้ายถิ่นก็เพื่อหางานทำที่ดีกว่าในชนบท ในระยะแรกที่ย้ายเข้ามา ผู้ย้ายถิ่นมักได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากญาติหรือเพื่อนสนิทที่ย้ายมาก่อน ความช่วยเหลือ

นี่เป็นการให้เปล่าโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ และการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนแออัดแห่งนี้ส่วนใหญ่มักจะได้รับการชักชวนจากผู้ที่เคยอยู่มาก่อนแล้ว

สำหรับการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวโดยรวมแล้ว ผู้ย้ายถิ่นในชุมชนแออัดสามารถปรับตัวด้านเศรษฐกิจได้ดีพอสมควร ส่วนใหญ่สามารถหางานทำได้ภายในระยะเวลาน้อยกว่า 1 เดือนหลังจากย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ อาชีพแรกมักเป็นอาชีพระดับต่ำที่ขาดความมั่นคง ผู้ย้ายถิ่นร้อยละ 15 เท่านั้นที่มีอาชีพรองเพื่อหารายได้พิเศษให้กับครอบครัว

ส่วนการปรับตัวด้านสังคมในชุมชน พบว่าส่วนใหญ่จะตกอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ผู้ที่สามารถปรับตัวทางสังคมได้สูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการปรับตัวทางสังคม ได้แก่ ระดับการศึกษา แรงจูงใจที่จะอาศัยอยู่ในชุมชน และสถานที่ตั้งของบ้านในชุมชนนั้นคือ ผู้ที่ต้งบ้านเรือนในเขตชั้นใน มีแนวโน้มในการปรับตัวทางสังคมสูงกว่าผู้ที่อยู่เขตชั้นนอก

นอกจากผลงานวิจัยที่ศึกษาถึงการปรับตัวของผู้อพยพย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ นครแล้ว ยังปรากฏ ผลงานวิจัยที่ศึกษาถึงการปรับตัวของผู้อพยพย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม ยกตัวอย่าง เช่น งานวิจัยที่ศึกษาถึงการปรับตัวของลูกจ้างในเขตอุตสาหกรรมใหม่ จังหวัดระยอง โดยเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างอุตสาหกรรมปิโตรเคมีกับอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร (ช่อลัดดา ไรจน์ดำรงค์ฤทธิ 2533: 110-112) การศึกษาในครั้งนี้แบ่งการปรับตัวออกเป็น 2 ด้าน คือ การปรับตัวทางด้านอาชีพ และการปรับตัวทางด้านสังคม กลุ่มตัวอย่างเป็นลูกจ้างระดับปฏิบัติการอยู่ในกระบวนการผลิตของบริษัทปิโตรเคมีแห่งชาติ จำกัด และบริษัท สยามอุตสาหกรรมการเกษตร (สับประด) จำกัด ผลจากการศึกษาพบว่าประสบการณ์ในการทำงานมีผลต่อการปรับตัว กล่าวคือ ลูกจ้างในกระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ส่วนใหญ่มีอายุมากพอสมควรและเคยมีประสบการณ์ในการทำงานมาก่อน มีผลทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับงานได้ดี ต่างจากลูกจ้างในบริษัทอุตสาหกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ส่วนใหญ่อายุน้อยและไม่มีประสบการณ์ในการทำงานมาก่อน จึงต้องใช้เวลาในการปรับตัว

นอกจากนี้ ภูมิสำเนาและสถานที่พักอาศัยในปัจจุบันของลูกจ้างก็ยังคงเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้ลูกจ้างทั้ง 2 บริษัทปรับตัวด้านอาชีพแตกต่างกัน กล่าวคือ ลูกจ้างที่อพยพมาจากที่อื่นจะเคยมีประสบการณ์ในการทำงานมาก่อน นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องเช่าบ้านอาศัยอยู่กับเพื่อนร่วมงาน ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับงานได้ดีเพราะสามารถปรึกษาเพื่อนร่วมงานที่พักอาศัยอยู่ด้วย

กันได้เมื่อมีปัญหาในการทำงาน ส่วนลูกจ้างที่เป็นคนในท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในการทำงานมาก่อน อีกทั้งสถานที่อยู่อาศัยในปัจจุบันเป็นบ้านของตนเองในจังหวัดระยอง ที่อาศัยอยู่กับฟาร์ม ญาติพี่น้อง จึงไม่สามารถปรึกษาหารือเกี่ยวกับการทำงานเมื่อมีปัญหา

ส่วนการปรับตัวด้านสังคม พบว่าลูกจ้างในบริษัทอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรจะเป็นคนในท้องถิ่น อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ดังนั้นจึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้ดี ต่างจากลูกจ้างในบริษัทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่ส่วนใหญ่อพยพมาจากต่างถิ่น อาศัยเช่าบ้านอยู่กับเพื่อนร่วมงาน ลูกจ้างเหล่านี้จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของจังหวัดระยอง

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาถึงการปรับตัวของผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม เป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวด้านอาชีพของผู้รับบริการจัดหางาน: ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีภาคเหนือ ซึ่งผ่านการฝึกอบรมและรับบริการจัดหางานจากกรมประชาสัมพันธ์ (รัชนี ตรียตริงค์โกศล 2533:136-137) จากการศึกษาพบว่า ผู้รับบริการจัดหางานประสบปัญหาอันเกิดจากการทำงานหลายประการ ได้แก่ มีเวลานักผ่อนน้อยเนื่องจากต้องทำงานล่วงเวลา ความรู้สึกยากลำบากในการปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานเมื่อพบว่าเพื่อนร่วมงานไม่จริงใจ ความรู้สึกตึงเครียดที่ต้องเย็บผลงานให้ได้ปริมาณตามเป้าหมาย ความรู้สึก ยากลำบากในการทำงานเมื่อเปลี่ยนงานเย็บแบบใหม่ฯ ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากการปรับตัวด้านการทำงาน นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่าผู้รับบริการจัดหางานส่วนหนึ่งมีความคิดเห็นต่อ นายจ้างว่า นายจ้างไม่ค่อยดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร โดยเฉพาะด้านการรักษาพยาบาล และมีความคิดเห็นว่า นายจ้างถูกเหยียดหยามพวกตน เป็น "บ้านนอกคอกนา"

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวด้านอาชีพ พบว่าความพอใจในงานเป็นตัวแปรที่สำคัญซึ่งมีผลต่างจากการปรับตัวด้านอาชีพทั้ง 4 ลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวด้านการทำงาน การปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนร่วมงานและหัวหน้าคุมงาน การปรับตัวเข้ากับกฎระเบียบและระบบบริหารงานของโรงงาน และการปรับตัวเข้ากับสวัสดิการของโรงงาน โดยผู้รับบริการจัดหางานที่มีความพอใจในงานจะสามารถปรับตัวด้าน อาชีพได้ดีกว่าผู้รับบริการจัดหางานที่ไม่พอใจในงาน ส่วนวิธีการปรับตัวด้านอาชีพของผู้รับบริการจัดหางานจะเป็นไปในลักษณะที่ว่า หากประสบปัญหาจากการทำงาน จะขอความช่วยเหลือจากหัวหน้าคุมงาน หากประสบปัญหาจากการ

ปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงาน จะไม่ลาออกจากงานแต่จะขอความช่วยเหลือจากหัวหน้าคุมงาน ผู้รับบริการจัดหางานต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าคุมงานและกฎระเบียบของโรงงาน เพื่อให้ เกิดความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและพยายามอดทนทำงานต่อไป แม้ว่าสภาพการทำงานและ สวัสดิการที่โรงงานจัดให้จะไม่ดีดังที่คาดหวังไว้ก็ตาม

3. ทฤษฎีและแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษานฤติกรรมการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ที่ชายที่ดิน ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดที่จัดอยู่ในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ ทฤษฎีของ Talcott Parsons ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีการ กระทำอาสานิยม (Voluntaristic theory of action) มาเป็น ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

โดยจะศึกษาว่า การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ที่ชายที่ดินจะเป็นไป ในทิศทางใด มีรูปแบบแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และประกอบด้วยเงื่อนไขทางสังคมและ เศรษฐกิจอะไรบ้างที่เป็น ตัวกำหนดวิถีทางการปรับตัว

หน่วยที่ Parsons ถือว่าเป็นสาระของการศึกษาก็คือการกระทำ (action) ซึ่ง หมายถึงมีปฏิภิกิริยา โต้ตอบ (interaction) ที่จะตัดสินใจทำอะไรโดยเสรี โดยอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ (normative constrain) และสถานการณ์ (situation) และที่สำคัญที่สุดคือ แนวอบรมของผู้กระทำ (actor's orientation) (สนิท สัมครการ 2523: 110-111)

ผู้กระทำ หมายถึง บุคคลผู้ประสบสถานการณ์ จัดจำแนกสถานการณ์ และควบคุม สถานการณ์

สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความหมายในสายตาของผู้กระทำ ซึ่งอาจจะ ไม่ใช่ข้อเท็จจริงทั้งหมดของเหตุการณ์ในสายตาของผู้อื่นก็ได้ สถานการณ์อาจมีความหมาย เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน (rational) หรืออาจจะเป็นเรื่องของการไร้เหตุผลก็ได้ (non rational)

แนวอบรมของผู้กระทำ หมายถึง แนวอบรมนั้น ผู้กระทำจะนำมาใช้ เมื่อผู้กระทำได้ ประมวลเหตุการณ์หรือเข้าใจความหมายของเหตุการณ์แล้ว ผู้กระทำจะพิจารณาเหตุการณ์นั้น ตามวัตถุประสงค์ของตนและ โดยชนบจาริต ก่อนที่จะมีปฏิภิกิริยาโต้ตอบ

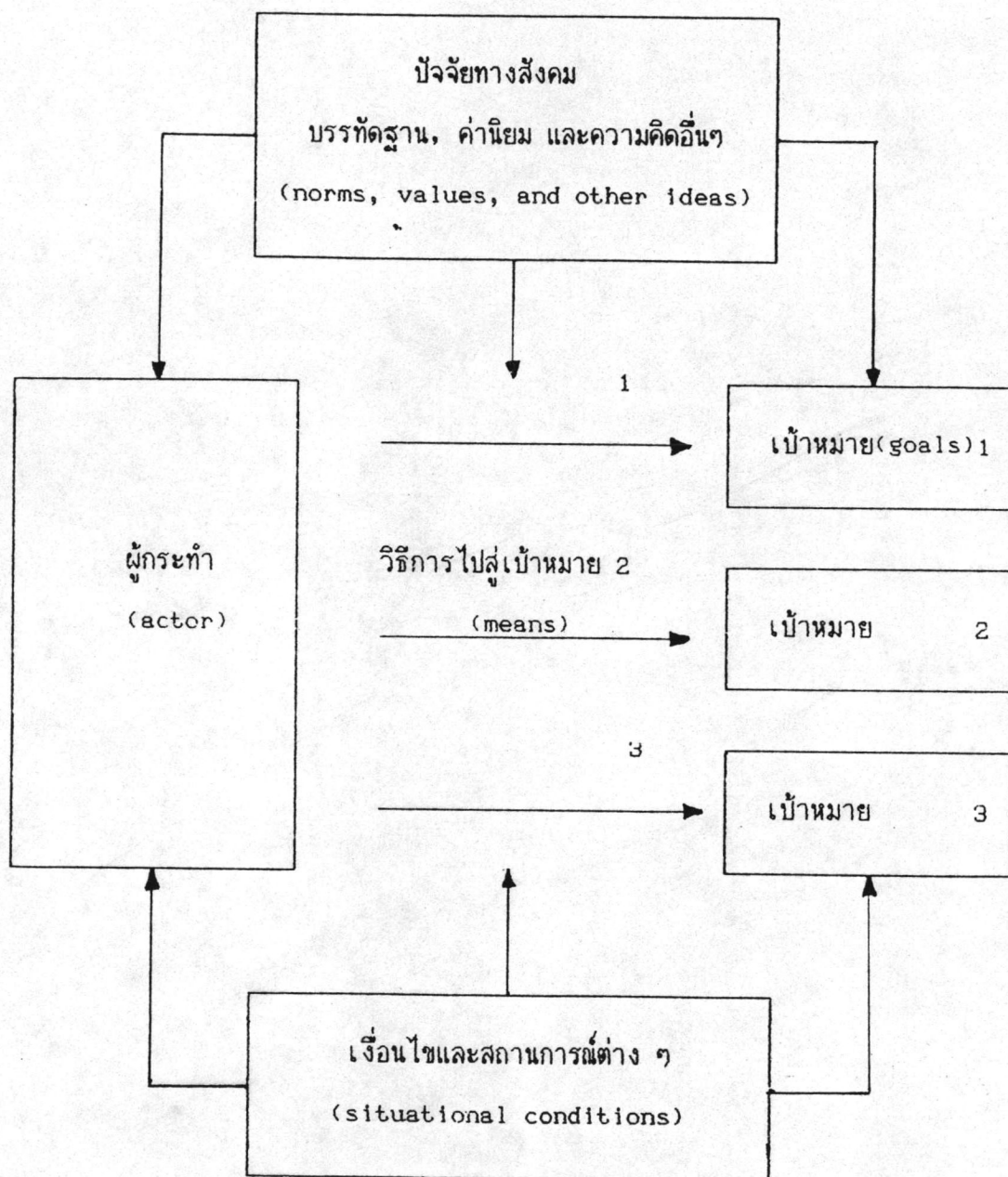
ดังนั้น หน่วยการกระทำหนึ่งๆของบุคคลตามความคิดของ Parsons จึงประกอบไปด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2529: 63)

1. บุคคลหรือผู้กระทำ (actor)
2. เป้าหมาย ที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์ (goal seeking)
3. วิธีการต่างๆที่ผู้กระทำเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย ซึ่งมีหลายวิธี (alternative means)
4. สถานการณ์ซึ่งเป็นฉากที่ผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาในการที่จะเลือกวิธีหนึ่งวิธีใดในการบรรลุเป้าหมาย (situation conditions) เช่น สถานะทางเศรษฐกิจ โอกาสในทางเลือกต่างๆของบุคคล ลักษณะทางชีวภาพของบุคคล หรือสิ่งแวดล้อมภายนอก
5. ผู้กระทำจะถูกควบคุมโดยค่านิยมหรือบรรทัดฐาน และแนวความคิดต่างๆทางสังคม ซึ่งผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาประกอบ ในการเลือกวิธีการบรรลุเป้าหมาย (norms, values, and other ideas)
6. การตัดสินใจโดยเสรีภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับหรือบรรทัดฐานและสถานการณ์ (voluntaristic)

สรุปก็คือว่า ผู้กระทำจะตัดสินใจกระทำอะไรนั้นขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีประสบการณ์ต่างๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์ มีวิธีการต่างๆเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ สถานการณ์จะมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมายและดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น นอกจากนี้ผู้กระทำยังต้องคำนึงถึงค่านิยม บรรทัดฐานและความคิดอื่นๆ ที่ผู้กระทำได้รับอิทธิพล และเป็นแนวทางในการดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายเช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถแสดงออกในรูปของแผนผัง ซึ่งปรับมาจาก Turner (1974: 32) ปรากฏดังนี้

กรอบแนวความคิดของหน่วยการกระทำหนึ่งๆ

ที่มา : สันญา สันญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหา และแนวการใช้เบื้องต้น, หน้า 64, 2529.

ถึงแม้ในการศึกษาคั้งนี้จะเน้นศึกษาเฉพาะรูปแบบการปรับตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ไร้ที่ดิน อันเนื่องมาจากการขายที่ แต่เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของชาวไร่อย่างแท้จริง จำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของชาวไร่ในช่วงก่อนหน้าที่จะมีการขายที่ดินด้วย ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ จึงจำเป็นต้องศึกษาในลักษณะกระบวนการ การเปลี่ยนแปลงสภาพการดำเนินชีวิตของชาวไร่ โดยเริ่มตั้งแต่วิถีการดำเนินชีวิตดั้งเดิมของชาวไร่ ขณะที่ม้ที่ดินทำกิน จนกระทั่งถึงช่วงที่ชาวไร่ขายที่ดิน และในช่วงที่ชาวไร่ขายที่ดินนี้เอง ผู้ศึกษาจะใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการวิเคราะห์ตามกรอบแนวทฤษฎี

จากสาระสำคัญของทฤษฎีพร้อมทั้งกรอบแนวความคิดของหน่วยการกระทำหนึ่ง ๆ ที่ศึกษาถึงสภาพการณ์การขายที่ดิน ในฐานะผู้กระทำ (actor) ต่างมีเงื่อนไขหรือปัจจัยผลักดันพร้อมทั้งปัจจัยดึงดูด ที่ทำให้ชาวไร่ต้องขายที่ดิน ถึงแม้ชาวไร่ในแต่ละกรณี จะมีเป้าหมายชีวิตในช่วงนั้นแตกต่างกัน (goals seeking) แต่วิถีการที่ชาวไร่เลือกใช้สำหรับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการแรกคือ การขายที่ดิน (mean) และถึงแม้ในแต่ละกรณีจะเลือกใช้วิธีการขายที่ดินเป็นวิธีการเดียวกัน เพื่อให้บรรลุไปถึงเป้าหมายของตน แต่ยังคงมีความแตกต่างกันในด้านปัจจัยที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นขนาด ลักษณะบริเวณ ฯลฯ นอกจากจะแตกต่างกันในด้านรูปลักษณ์แล้ว ยังแตกต่างกันในเรื่องของช่วงมิติเวลา ขณะที่ชาวไร่แต่ละกรณีขายที่ดิน ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนกำหนดราคาที่ดินตลอดจนรูปแบบการปรับตัวตามมา

ภายหลังจากขายที่ดิน ชาวไร่จะต้องมีการปรับตัวทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกระบวนการการตัดสินใจในลำดับขั้นต่อไป โดยผู้กระทำรายเดียวกัน

การปรับตัว

สำหรับคำจำกัดความของการปรับตัว มีนักทฤษฎีให้คำจำกัดความไว้ในหลายสาขา ทั้งสาขาชีววิทยา จิตวิทยา และทางพฤติกรรมและวัฒนธรรม แต่ในที่นี้ขอยกคำจำกัดความ "การปรับตัว" ในเชิงพฤติกรรม และวัฒนธรรม ซึ่งมีนักมานุษยวิทยาให้ความหมายไว้ ได้แก่ Roy Rappaport (Pelto 1989: 14) ให้ความหมายการปรับตัวว่าเป็นกระบวนการที่สิ่งมีชีวิตหรือกลุ่มสิ่งมีชีวิต มีอาการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้สภาพ (states) โครงสร้าง (structures) หรือองค์ประกอบต่างๆ (compositions) ที่แวดล้อมอยู่ เพื่อ

รักษาสภาพที่ค่อนข้างสมดุลย์ (homeostasis) ที่เกิดจากองค์ประกอบที่มีความแตกต่างกัน แต่มีการประสานประโยชน์และมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันภายในและระหว่างตัวของมันเอง ในรูปของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหรือโครงสร้างของสภาพแวดล้อมที่ขึ้นลงๆ ในระยะสั้น และการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหรือโครงสร้างของสภาพแวดล้อมในระยะยาว

ส่วน John Bennett ให้คำจำกัดความ การปรับตัวในเชิงพฤติกรรมและวัฒนธรรม ในส่วนของการที่บุคคลตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาสิ่งที่อยู่รอบๆตัว ที่ถูกระบุว่าเป็นปัญหา การปรับตัวเป็น กลไกการจัดการ (coping mechanism) ที่มนุษย์แสดงออกเพื่อบรรลุถึงความต้องการของเขา หรือเป็นการปรับ (adjust) วิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆตัว หรือจัดสิ่งที่อยู่รอบๆตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตและจุดประสงค์ของเขา การปรับพฤติกรรม อาจจะไม่ใช่เป็นการรักษาสภาพสมดุลย์ (maintain equilibrium) แต่เป็นการก่อกวนสภาพเดิมที่คงที่เพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ การจัดการ (coping) อาจมีส่วนที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาตามมามากภายหลัง สามารถนำไปสู่ภาวะสถิตย์ (stability) หรือภาวะการเปลี่ยนแปลง (dynamism) อาจนำไปสู่ความพอใจหรือไม่พอใจ และยังอาจก่อให้เกิดการทำลายหรือการสร้างสรรค์ได้เช่นกัน (Pelto 1989: 14)

สำหรับเงื่อนไขนั้น อาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎี แยกเงื่อนไขที่มีผลต่อการปรับตัวของชาวไร่ภายหลังจากขายที่ดิน ออกเป็นสองประเด็น คือ

1. เงื่อนไขด้านสังคม

- บุคคลที่เกี่ยวข้องกับชาวไร่ไร้ที่ดินได้แก่ สมาชิกภายในครอบครัว ตั้งแต่สามี ภรรยา พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ทั้งญาติที่เกี่ยวข้องกันโดยสายโลหิต และเกี่ยวข้องโดยการแต่งงาน เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาในชุมชน นักลงทุนด้านธุรกิจการท่องเที่ยว นายหน้า ชำราชากร พ่อค้า ฯลฯ

- ความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในรูปแบบการพึ่งพาอาศัย ความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้ง ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อ ข่าวลือ แนวความคิดต่าง ๆ ทางสังคม ทั้งใน/นอกชุมชน

2. เจือนไซด้านเศรษฐกิจ

- ปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินที่ชาวไร่มีอยู่ ตลอดจนสภาพเงินทุน หนี้สิน เครื่องมือที่ใช้ประกอบอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

- ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งภายในและภายนอกชุมชนในเชิงการลงทุน การแข่งขันด้านอาชีพ ภาวะการเสียเปรียบได้เปรียบจากการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรและ โครงการพัฒนาในหมู่บ้าน โอกาสในการหารายได้ ฯลฯ

ส่วนสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นฉากที่ชาวไร่ต้องนำมาพิจารณาประกอบสำหรับภาวะ การปรับตัวได้แก่

- เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกชุมชน เช่น การสร้างสะพาน ภาวะการซื้อขายที่ดิน การขยายตัวด้านธุรกิจการท่องเที่ยว การแพร่ขยายโครงการพัฒนา การ เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ฟ้าใหม่ที่ว่าการอำเภอบาง ฯลฯ

- เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ได้แก่ ภาวะการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การอพยพ ฟ้าใหม่บ้าน การจัดงานพิธีสำคัญต่าง ๆ ทางสังคม เช่น แต่งงาน บวช ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ฯลฯ

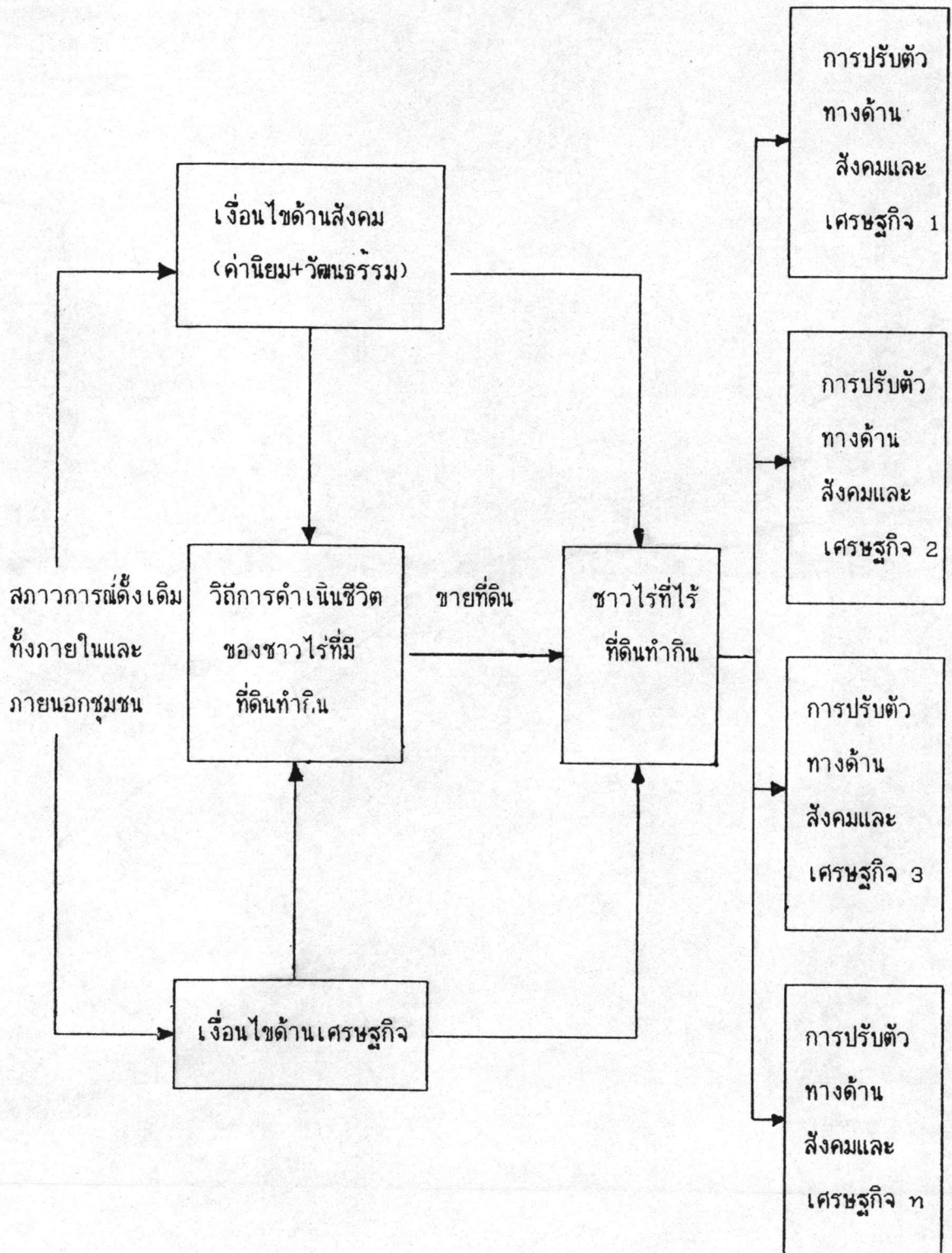
- สถานแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น อาหารจากธรรมชาติ ภาวะฝนแล้ง ฯลฯ

- สถานแวดล้อมที่ชาวไร่สร้างขึ้นทดแทนภาวะทางธรรมชาติ เช่น การปลูกพืชผัก สวนครัว การลงผลไม้ยืนต้น ฯลฯ

ดังนั้นจากกรอบแนวคิดและทฤษฎีการกระทำอาสาณิคมของ Parsons นำมาปรับให้ เข้ากับการศึกษาถึงกระบวนการปรับตัวของชาวไร่ ตั้งแต่ก่อนขายที่ดิน จนถึงช่วงที่มีการขายที่ดิน และท้ายสุดการปรับตัวในด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน สามารถนำ มาสรุปเป็นแบบจำลองกรอบแนวความคิดและสมมติฐานเบื้องต้นที่ใช้ในการศึกษาได้ดังนี้

กรอบแนวคิดและสมมติฐานเบื้องต้นที่ใช้ในการศึกษา
การปรับตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ที่คืนสภาพหลังจากขายที่ดิน

4. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ด้านสังคมและเศรษฐกิจแต่เดิมของชาวไร่ไร้ที่ดินก่อนการชายที่ดิน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลทำให้ชาวไร่ต้องชายที่ดิน
3. เพื่อศึกษาการปรับตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ไร้ที่ดินภายหลังจากการชายที่ดิน

5. สมมติฐานในการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้ตั้งสมมติฐานอย่างกว้างๆไว้ดังนี้คือ

- 1) ปัจจัยด้านสังคมและปัจจัยด้านเศรษฐกิจของชาวไร่แต่ละครอบครัวมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวไร่ชายที่ดิน
- 2) ภายหลังจากการชายที่ดิน ชาวไร่มีการปรับตัวทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน
- 3) ภายใต้การปรับตัวที่แตกต่างกัน ภายหลังจากชายที่ดิน เป็นเพราะชาวไร่มีเงื่อนไขทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการปรับตัวแตกต่างกัน

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

- 1) เพื่อจะได้ทราบถึงสาเหตุที่สำคัญบางประการทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลทำให้ชาวไร่ชายที่ดิน
- 2) เพื่อจะได้ทราบถึงแนวโน้มการปรับตัวในอนาคตทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ที่ชายที่ดินภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วของสังคมไทยในปัจจุบัน
- 3) เพื่อนำผลการศึกษาเป็นหลักฐานอ้างอิงถึงผลกระทบในหลายด้านจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรส่วนหนึ่ง

7. วิธีการศึกษา

เหตุที่เลือกศึกษาหมู่บ้านนี้เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมากในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา จากแต่เดิมที่สภาพการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไร่ในหมู่บ้านไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ครั้นเมื่อมีการส่งเสริมการลงทุนในด้านการท่องเที่ยว ประกอบกับมีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างตัวอำเภอกับหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ. 2530 จนมีผลทำให้ที่ดินในแถบนั้น มีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวไร่ที่ประสบกับภาวะหนี้สินจากการลงทุนด้านการเกษตรจำนวนหนึ่งจึงต้องแสวงหาทางออกด้วยการขายที่ดินจนกระทั่งกลายเป็นชาวไร่ที่ไร้ที่ดินทำกินและมีสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก มีชาวไร่บางรายที่ขายที่ดินแล้วมีสภาพดีขึ้นกว่าเดิม แต่บางรายกลับมีสภาพที่ย่ำแย่กว่าเดิม

เหตุผลประการที่สองคือ เมื่อชาวไร่จำนวนหนึ่งขายที่ดินแล้ว ยังคงตั้งหลักแหล่งและปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ในเขตชุมชนเดิม ทำให้สะดวกต่อการติดตามศึกษาข้อมูล เพราะเท่าที่ปรากฏในหลายๆหมู่บ้าน เมื่อเกษตรกรขายที่ดินทำกินเดิมแล้ว มักจะอพยพโยกย้ายครอบครัวออกไปหาที่ทำกินและตั้งหลักแหล่งอยู่ในที่แห่งใหม่

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาประกอบไปด้วยข้อมูล 2 ส่วนคือ

1. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำราเรียน บทความ เอกสารราชการ รวมทั้งผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพในการศึกษาประวัติชุมชน ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจโครงการพัฒนาที่เข้าสู่หมู่บ้าน และสภาพชุมชนในภาพรวม โดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

- การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เช่น การเข้าร่วมในงานบุญพิธีต่างๆภายในหมู่บ้าน การเข้าร่วมประชุมสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ฯลฯ

- การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ จะเจาะลึกในรายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูลของชาวไร่ที่ไร่ที่ดินร่นใหม่ทั้ง 8 ครัวเรือน ทั้งหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกภายในครอบครัวที่เกี่ยวข้องกันโดยทางสายเลือดและการสมรส ตลอดจนเจตบันตึกภาคสนาม บันทึกรูปภาพ บันทึกลเสียง เพื่อประกอบในการศึกษาวิเคราะห์อีกด้วย

- ตรวจสอบข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่รู้ความเป็นไปของเกษตรกรกลุ่มนี้ แต่ละครัวเรือนว่ามีทัศนคติในการมองกลุ่มเกษตรกรที่ไร่ที่ดินทำกินทั้ง 8 ครัวเรือนนี้อย่างไร

รวมระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ตั้งแต่เดือนมกราคม 2535 - มกราคม 2537

1. สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลในชุมชน รวมทั้งสำรวจข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน เพื่อค้นหาประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาแบบเจาะลึกเพื่อให้เหมาะกับงานวิทยานิพนธ์ โดยเริ่มตั้งแต่เดือนธันวาคม 2534 - เมษายน 2535 โดยลงพื้นที่หมู่บ้านเดือนละประมาณ 2 สัปดาห์
2. ค้นคว้าและศึกษาแนวคิดทฤษฎีเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และค้นคว้ารายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - กันยายน 2535
3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับครอบครัวชาวไร่ที่ไร่ที่ดินทั้ง 8 ครัวเรือน ซึ่งเป็นการศึกษาในพื้นที่หมู่บ้าน ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2535 ถึงเดือน พฤศจิกายน 2536
4. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน พร้อมทั้งแก้ไขข้อบกพร่องเพิ่มเติม ตั้งแต่ ธันวาคม 2536 - กุมภาพันธ์ 2537

8. ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงวิถีทางการดำเนินชีวิตในทางสังคมและ เศรษฐกิจของชาวไร่ที่เคยมีที่ดินทำกิน และศึกษารูปแบบการปรับตัวของชาวไร่ทางด้านสังคมและ เศรษฐกิจภายหลังจากขายที่ดิน

ในการศึกษาได้เลือกศึกษาเฉพาะชาวไร่ที่ไร่ที่ดินทำกินอันเนื่องมาจากการขายที่ดิน ซึ่งมีทั้งสิ้นจำนวน 8 ครัวเรือน (ขณะทำการศึกษา) จากจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดประมาณ 126 ครัวเรือน ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการณีตัวอย่าง มิได้มุ่งหวังที่จะนำไปอธิบายถึงกรณีอื่น ๆ ฉะนั้นผู้ศึกษาในลำดับต่อไป อาจขยาย

ขอบเขตการศึกษาไปในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน เพื่อให้สามารถอธิบายได้ในระดับที่กว้างและครอบคลุมได้มากกว่าเดิม

นอกจากนี้ผู้ศึกษาจำเป็นต้องปกปิดชื่อหมู่บ้าน พร้อมทั้งนามจริงของกรณีตัวอย่างและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรณีตัวอย่าง ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความเสียหายอาจจะเกิดขึ้นกับชื่อเสียงของกรณีตัวอย่าง ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ชื่อของกรณีศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นนามสมมติทั้งสิ้น

9. ปัญหาการวิจัย

ศึกษาสภาพดั้งเดิมของรูปแบบการดำเนินชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ไร้ที่ดิน ก่อนการขายที่ดินว่าเป็นอย่างไร เกษตรกรเหล่านี้มีแรงจูงใจหรือแรงผลักดันอะไรบ้างที่ทำให้ต้องขายที่ดิน และภายหลังจากการขายที่ดินแล้ว ชาวไร่ไร้ที่ดินมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปในทิศทางใด

10. คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษาเชิงปฏิบัติการ

ชุมชนหมู่บ้าน

ได้แก่ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในท้องที่ หมู่บ้านหนึ่งในอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีความผูกพันหรือผลประโยชน์ในเรื่องต่างๆร่วมกัน ภายใต้กฎ ข้อบังคับ หรือขนบธรรมเนียมเดียวกัน มีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันในหมู่สมาชิก เพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นร่วมกัน

สำหรับในกรณีของชื่อชุมชนหมู่บ้าน ผู้ศึกษาจำเป็นต้องปกปิดชื่อหมู่บ้าน พร้อมทั้งนามจริงของกรณีตัวอย่าง และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรณีตัวอย่าง ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้าน สืบเนื่องจากเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว

ชาวไร่ไร้ที่ดิน

ได้แก่ ชาวไร่ไร้ที่ไม่มีที่ดินทำกินอันเนื่องมาจากการขายที่ดิน ทั้งที่ในอดีตเคยประกอบอาชีพทำไร่บนที่ดินของตนเอง แต่เมื่อขายที่ดินจนหมด จึงประกอบอาชีพรับจ้าง ทั้งในและนอกภาคเกษตร หรือประกอบอาชีพอื่นๆ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษา

รวมไปถึงชาวไร่ที่ขายที่ดินจากหมู่บ้านอื่น ๆ แล้ว อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในชุมชน แต่ไม่รวมถึงชาวบ้านที่ขายที่ดินทำกินจนหมด และอพยพครอบครัวออกไปตั้งหลักแหล่งใหม่ภายนอกหมู่บ้าน

การปรับตัว

คำจำกัดความสำหรับการปรับตัว ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ การปรับตัว หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งหมายถึง ชาวไร่ไร่ที่ดิน สามารถทำตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของตนหรือปรับวิถีชีวิตและจุดประสงค์ของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว หรือจัดสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตและจุดประสงค์ของตน ภายใต้กระบวนการการปรับปรุงพฤติกรรมและความต้องการต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้ตนเองได้รับความพอใจตามความต้องการ ภายหลังจากขายที่ดิน

สืบเนื่องจากวัตถุประสงค์ในการศึกษาที่ศึกษาถึงการปรับตัวทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ไร่ที่ดินในครั้งนี้อย่างนี้ ดังนั้นจึงขอจำแนกเรื่อง การปรับตัว ออกเป็น 2 ประเด็นคือ

การปรับตัวทางด้านสังคม

ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิต กิจกรรม หรือความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในเชิงสังคม ภายหลังจากที่มีการขายที่ดิน โดยศึกษาจาก

- ลักษณะแบบแผนครอบครัวและบทบาทของพ่อแม่
- ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ทั้งญาติที่เกี่ยวข้องทางสายโลหิตและญาติที่เกี่ยวข้อง โดยการทำงาน
- ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไร่ไร่ที่ดินกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงหรือเพื่อนบ้านทั่วไป
- การเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านและโครงการพัฒนาภายในหมู่บ้าน
- ค่านิยมและพฤติกรรมในการอุปโภคและบริโภค ได้แก่ การปลูกสร้างบ้านที่อยู่อาศัย พร้อมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายในบ้าน อาหารการกิน การแต่งกาย การรักษาพยาบาล

การปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ

ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิต กิจกรรม หรือ ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในเชิงเศรษฐกิจ ภายหลังจากที่มีการขายที่ดิน โดยศึกษาจาก

- อาชีพ รายได้ และสภาวะเงินทุน
- สภาวะหนี้สินและรายจ่าย

ในส่วนของการจัดสรรมรดก ถือเป็นหน่วยการกระทำหน่วยแรกของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน อันอาจจะมีผลกระทบถึงการปรับตัวทั้งสองด้านของชาวไร่ ดังนั้นจึงขอแยกการ จัดสรรแบ่งมรดกไว้เป็นอีกประเด็นหนึ่งต่างหาก นอกเหนือจากการปรับตัวด้านสังคมและ เศรษฐกิจ

11. วิธีการนำเสนอข้อมูล และข้อตกลงเบื้องต้น

วิธีการนำเสนอข้อมูล สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ในส่วนของบทที่ 2 จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะสภาพของชุมชน พร้อมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนตั้งแต่อดีตในรอบเกือบ 40 ปีที่ผ่านมา (เริ่มต้นประมาณ พ.ศ. 2498) ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาของชุมชนในด้านต่าง ๆ สามารถส่งผลกระทบต่อรูปแบบการปรับตัวของชาวไร่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นสภาวะการที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลหรือมีส่วนกำหนดรูปแบบการปรับตัวของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน

ในบทที่ 3 จะอธิบายให้เห็นถึงหน่วยการกระทำหนึ่ง ๆ ซึ่งได้แก่รูปแบบและพฤติกรรม การปรับตัวทางด้านสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละด้านของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน โดยเริ่มจากรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิตดั้งเดิมของเกษตรกร ก่อนขายที่ดิน ตลอดจนถึงปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งเชื่อมโยงถึงสภาวะการภายในและภายนอกชุมชนที่มีส่วนสำคัญ ต่อการตัดสินใจให้เกษตรกรชาวไร่ต้องขายที่ดิน และท้ายที่สุดจะเป็นรูปแบบและกระบวนการ การปรับตัวทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน อันมีผลมาจากเงื่อนไขภายในครอบครัวของชาวไร่แต่ละกรณี พร้อมทั้งสภาวะการภายในแลภายนอกชุมชนที่มีผลต่อการปรับตัว

ในเรื่องของการปรับตัวในด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ ภายหลังจากขายที่ดิน ในแต่ละกรณีจะให้ความสำคัญ จนปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมที่เด่นชัดแตกต่างกัน จำเป็นต้อง

นำเสนอข้อมูลตามลำดับเหตุการณ์การตัดสินใจของชาวไร่อย่างเป็นกระบวนการ เพื่อให้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดำเนินไปอย่างต่อเนื่องที่สุด และในบางกรณี การปรับตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจดำเนินไปพร้อมกัน และมีผลต่อเนื่องเชื่อมโยงถึงกันและกัน ดังนั้นในการอธิบายถึงรูปแบบการปรับตัวในแต่ละด้านของกรณีดังกล่าว ในลักษณะกระบวนการ อาจมีการกล่าวอ้างถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมบางอย่างซ้ำซ้อนกับที่เคยกล่าวอ้างมาบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเพื่อความเข้าใจไม่ขาดตอน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาถือว่า การปรับตัวทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่แต่ละกรณีเป็นรูปแบบการปรับตัวเฉพาะหนึ่งรูปแบบ โดยเริ่มจากการจัดสรรมรดก ซึ่งเป็นหน่วยการกระทำแรกที่ชาวไร่เลือก หรือไม่เลือกที่จะกระทำภายหลังจากขายที่ดิน ในการศึกษาถึงการจัดสรรแบ่งปันมรดก จะเกี่ยวข้องกับผู้ที่มืบทบาทในการแบ่งมรดก รูปแบบและจำนวนมรดกที่ผู้รับมรดกได้รับ ตลอดจนความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในวงชายณะที่มีการจัดสรรแบ่งมรดก

ส่วนการปรับตัวด้านสังคม ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะเน้นเฉพาะแบบแผนครอบครัว บทบาทของพ่อแม่ ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมและ โครงการพัฒนาหมู่บ้าน ประเด็นสุดท้ายคือค่านิยมและพฤติกรรมในการอุปโภคบริโภค ซึ่งแต่ละประเด็นที่กล่าวมา ผู้ศึกษาถือว่าเป็นประเด็นใหญ่ และภายในประเด็นใหญ่ จะปรากฏหน่วยการกระทำย่อยเป็นเช่นไร และภายใต้การปรับตัวของชาวไร่ ในแต่ละประเด็นเหล่านั้นมีสาเหตุหรือเงื่อนไขทางด้านสังคมและเศรษฐกิจอะไร ที่เป็นตัวกำหนดหน่วยการกระทำ

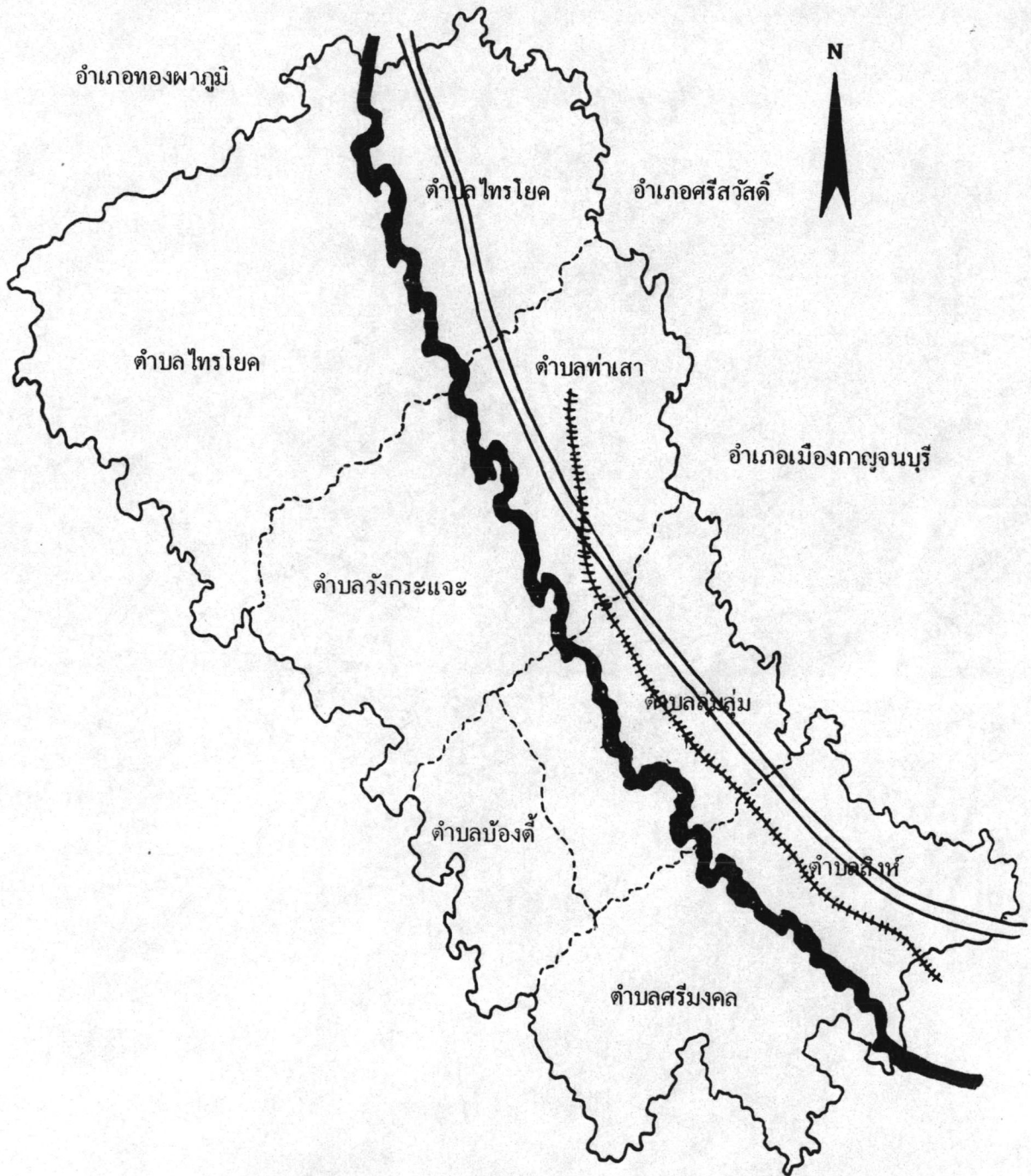
ในส่วนของการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ ผู้ศึกษาจะเน้นเฉพาะอาชีพ รายได้ และสภาวะเงินทุนเป็นหนึ่งในประเด็นใหญ่ สภาวะหนี้สิน และรายจ่ายเป็นอีกหนึ่งประเด็นใหญ่ โดยศึกษาว่าในแต่ละประเด็นใหญ่จะปรากฏหน่วยการกระทำย่อยเป็นเช่นไร และภายใต้การปรับตัวเหล่านั้นมีสาเหตุหรือเงื่อนไขทางด้านสังคม และเศรษฐกิจอะไรที่เป็นตัวกำหนดหน่วยการกระทำ

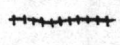

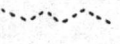
บทที่ 4 จะเป็นส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูล ตามกรอบแนวทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา โดยดึงเหตุผลและปัจจัยต่าง ๆ รอบด้านของชาวไร่ มาส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยการกระทำต่าง ๆ ของชาวไร่ เริ่มตั้งแต่กระบวนการการตัดสินใจขายที่ของชาวไร่ พร้อมทั้งหน่วยการกระทำการจัดสรรมรดก ภายหลังจากการขายที่ และท้ายสุด รูปแบบการปรับตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาวไร่ภายหลังจากขายที่ดิน พร้อมทั้งสรุปในแต่ละประเด็นของแต่ละกรณี

บทที่ 5 จะเป็นการสรุปการนำเสนอ ในเชิงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในระดับกว้าง เพื่อให้สามารถอธิบายได้ครอบคลุมในทุกประเด็น พร้อมทั้งหยิบยกลักษณะเด่นของแต่ละประเด็น ขึ้นมานำเสนอ

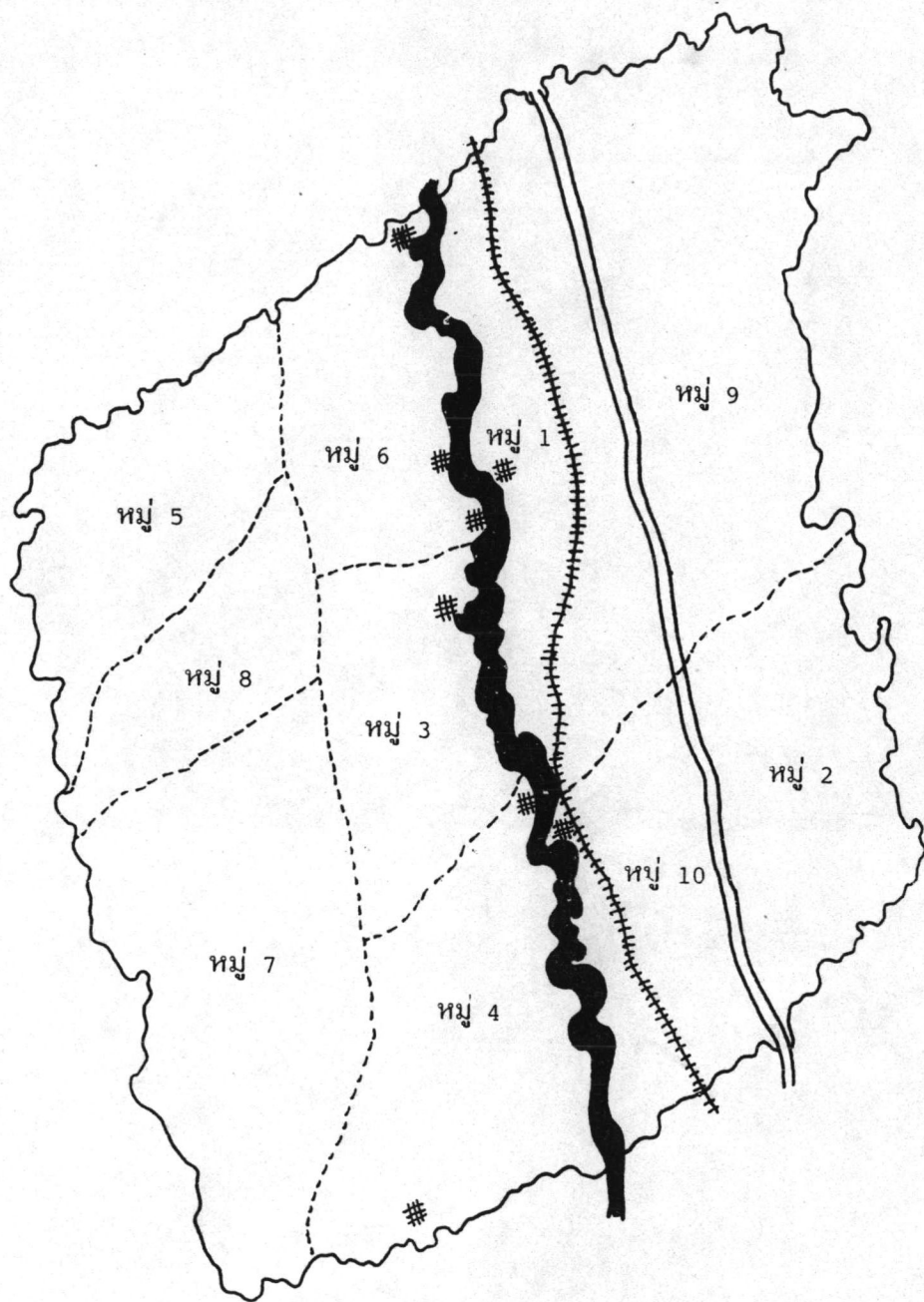

แผนที่อำเภอไทรโยค

- แม่น้ำแควน้อย
- ถนนสาย กาญจนบุรี-ทองพูนภูมิ
- ทางรถไฟ
- เส้นแบ่งเขตอำเภอ
- เส้นแบ่งเขตตำบล

แผนที่ตำบล

- แม่น้ำแควน้อย
- ทางรถไฟ
- ถนนลาดยาง
- เส้นแบ่งเขตหมู่บ้าน
- แพพัก หรือ รีสอร์ท